

दान में प्राप्त

दाता श्री हरदत्त शर्मा, वैद्य
शास्त्री

पता १/७२-सदर बाजार,
दिल्ली छावनी १०

Acc. No. → 50320

मेघदूत काव्यम्।

1974

ਮੇਰਾ ਦੂਰ ਕਾਲਾ ਮੁ

Acc. No. 50320

। एतो योसौ गजः तद्वत् प्रेक्षणी
यः वप्रक्रीडापरिणतगजप्रे
क्षणीयः तं २ इति टीकायां

मेघदूतकाव्यं

॥ केतकानां प्राधानं केतका
धानं केतका १ धानस्य हे
तुः सतस्य ० अंतर्वीष्यः य
स्य स ० मेघस्य प्रालोकः स
तस्मिन् ० अन्यथा वृत्तिय
स्य तत् ० कंठस्य आश्लेषः
कंठाश्लेषे प्रणयोस्त्रेहोय
स्य स कंठाश्लेषप्रणयीत
स्मिन् ० समीपस्थे सति आ
वरो ३ इति टीकायां ॥ ०
॥ दयितायाः जीवितं दयि
ता जीवितं दयिता जीवित
स्य प्रालंबनार्थं दयिता
जीवितालंबनार्थं १
। जीमूतेन मेघेन कर्त्ता १

॥ ६० ॥ स्वस्ति श्रीगणेशाय नमः ॥ कश्चित् प्रतिदिष्ट नामाय कः रामगिर्याश्रमेषु बसति चक्रे ॥ रामेण उपलक्षितो
गिरिः रामगिरिः रामगिरेः आश्रमाः रामगिर्याश्रमाः तेषु ० कथं भूतो यद्वः स्वाधिकारप्रमत्तः ० स्वस्य अधिकार
स्वाधिकारः स्वाधिकारे प्रमत्तः पुनः किं ० भर्तुः शापेन प्रसंगमिती महिमायस्यासौ पुनः किं वि० शापेन वर्षभो
ग्येन वर्षे द्वादशमासलक्षिणाः कालः तेन नुज्यते इति वर्षभोग्येन वर्षभोग्येन ॥ कथं भूतेषु राम ० जनकस्य

॥ ६० ॥ स्वस्ति श्रीगणेशाय नमः ॥ कश्चिं कांता विरहगुरुणा स्वाधिकारप्र

मत्तः ॥ शापेनास्तंगमितमहिमा वर्षभोग्येन भर्तुः ॥ यद्वः अर्के जैनकतनया स्नान

पुण्योदकेषु ॥ स्निग्धशयातरुषु वसति गम्याश्रमेषु ॥ १ ॥ तस्मिन् नैदौ कतिवि

द्वला विप्रयुक्तः सकामी ॥ नीत्वा मासं केन कवलपत्रं सैरिक्तप्रकोष्ठः ॥ प्रापा

दस्य प्रथमदिवसे मेघमांश्चिष्टमानुं ॥ वप्रक्रीडापरिणतगजप्रेक्षणीयं ददर्श ॥

२ ॥ तस्य स्थित्वा कथमपि पुरः केतकाधानहेतो ॥ रंतर्वीष्यश्चिरमनुचरो गज

राजस्य दध्यौ ॥ मेघालोके भवति मुखिनोप्यन्यथा वृत्तिवैतः ॥ कं वाश्लेषप्रणयि

निजने किंपुनर्दूरसंस्थे ॥ ३ ॥ प्रत्यासन्नेन मेघमिदं दयिता जीवितालंबनार्थं जीमू

॥ मित्रदोहं कुर्वन्ति ये च विश्वासघातकाः
तेषां नाम न गृह्णन्ति ग्रन्थादौ च विशेषतः ८

तनया ज० जनकतनया
याः स्नानेन पुण्यानि उद
कानियेषु ते जनकतनया
स्नानपुण्योदकाः तेषु पु
नः किं वि० स्निग्धाः सरसप
त्रवोऽनासिनः शयातरवो
येषु ते स्निग्धशयातरवः
तेषु ॥ १ ॥ इति टीकायां ॥
॥ अवलयाविप्रयुक्तः ॥ अव
लाविप्रयुक्तः ॥ कनकस्य व
लयं कनकवलयं कनक
वलयस्य अंशकनकवलय
य अंशेन रित्तौ प्रकोष्ठौ
बाहुयस्यासौ ॥ प्रथमश्चा
सौ दिवसश्च प्रथमदिवसः
तस्मिन् यद्वा अदिवसे अ
कस्मः तस्य दिवसः तस्मिन्
= प्रथं इति मेघविशेषतां ॥
आश्लिष्टा ॥ निःप्रालिङ्गितानि
सान्निषिधराण्येन स आश्लि
ष्टमानुः तं ० वप्रस्य तडास्य क्री
डावप्रक्रीडावप्रक्रीडायां परि

॥ भुवने विदितः भुवन
विदितः तस्मिन् भुवन
वनविद्याते पुष्करा
पानीये प्रावर्तयंति
थिव्यां नमयंतीति पुष्करावर्तकास्तेषां अथ
वा पुष्करवत्कमलव
त्प्रावर्तवर्तुलापयो
विंदवो येषां ते पुष्कराव
र्तकाः तेषां दूरे बंधुर्वि
प्रकृष्टाभार्याय सद्गूर
बंधुः ननु त्वं इति भविष्य
सिष्यदहं त्वदीयं कार्प्यं
कर्तुं न शक्नोमि तर्हि मां
कथं याचसे यत्तु गुणयुक्ते
प्रार्थना मोघा निष्फला अथ
मे निगुणो पुरुषे लब्ध
कामापि न वरं ॥ ६ ॥
इति टीकायां ॥ ६ ॥

॥ स्वस्वकुशलं स्वकुशलं स्वकुशलेन निवृत्ता स्वकुलमयी तां स्वकुशलमयी ॥ १ ॥ कुटुम्बानां मलिकानां कुसुमानां कु
सुमैः ॥ १ ॥ कल्पितोरचितो अर्थः पूजाय स कल्पितार्थः तस्मै कल्पितार्थीय मेघाय प्रीतिः सुतुष्टः २ हारयिष्यन् प्रा
प ॥ १ ॥ प्रीत्या प्रणयेन प्रमुखं प्रधानं वचनं यस्मिन् तत् ॥ २ ॥ सुषुशोभने प्रागते स्वागतं हे मित्र तव कुशलं वर्त
ते न स्वकुशलमयी हारयिष्यन् प्रवृत्तिं संप्रत्यग्रेः कुटुम्बकुसुमैः कल्पितार्थीयते १
सौ प्रीतिः प्रीतिप्रमुखं वचनं स्वागतं व्याजहार ॥ ४ ॥ धूमज्योतिः सलिलमरुतां सन्नि
पातः कर्मघः संदेशार्थीः कपटकरणैः प्राणिभिः प्रापणीयाः इत्योत्सुक्यादपरिग
णयन्नुत्सुकस्तययावे कामार्त्ता हि प्रवृत्तिं पुरुषं यन्मोघावरमधिगुणेनाधमे लब्धकामं कृपणाश्चेतना
विधिवशाद्दूरबंधुर्यतोहं याच्नामोघावरमधिगुणेनाधमे लब्धकामं कृपणाश्चेतना
चेतनेषु ५ जातं वंशे भुवनविदिते पुष्करावर्तकानां जानामित्वां प्रवृत्तिपुरुषं का
मरूपं मेघोनः तेनार्थित्वं त्वयि विधिवशाद्दूरबंधुर्यतोहं याच्नामोघावरमधिगुणेना
धमे लब्धकामा ॥ ६ ॥ संतप्तानां त्वं मे मिशरणांतं यो दे प्रियायाः संदेशं मे हर्षं न पति
॥ निदाय घर्मदावाग्निकामादिभिः संतप्तमहीभूधरास्मादादयः तेषां धनपतेः क्रोधः धनपति क्रोधः ध
नपति क्रोधने बिस्लेषितः प्रथक्कृतः धनपति क्रोध बिस्लेषितस्तस्य ०

ते ॥ २ ॥ धूमज्योतिश्च स
लिलं च मरुत्ते तथा ॥
पट्टनिकरणा निद्राद्वया
णियेषां ते तथा शिखि
निकूजतिगर्जितो यदे
स्फुटति जातिलताकुस
माकिरो ग्रहहे पाथन
जीवति तेषि यान भसि
मासिनः यासि गृह्यदि
३ ॥ इति नुत्साहात अधिवा
रयन् कायति इति गुह्यं क
थयति इति गुह्यकः यद्गुः
यद्गुह्यं गोप्यं कायति
गुह्यकः यद्गुः तं मेघं याच
यामास कामेन प्राप्तीषी
उता कामार्त्ता प्रकृत्या कृ
पणा प्रकृति कृपणाः ॥ ० ॥
चेतनाश्च अचेतनाश्च चे
तनाचेतनाः तेषु ॥ ५ ॥ इति

मेघदूतकाव्यं०
स्फुटितहृदयां० नव्या
पन्नाश्रव्यान् पन्नातां०
अविहनाश्रवल्लिता
गतिर्यस्यस० प्रासावि
ज्वासवतीस्पृहासख
बंधः प्राशाबंधः = सद्यः
पतिगतिरत्येवंशीलं स
द्यः पतिप्रणयोऽस्तिय
स्य० १० ॥ इति टीकायां
विपंक्षीतस्य योगस्तस्मि
न् प्राशाबंधः वृत्तः कु
समंरुणद्धि ॥ १॥

॥ उद्गातानि उच्छितानि शिलंधानि एव प्रातपत्राणि छत्राणि यस्यां सा तां० मानसे नृत्कारतिर्येषां ते० शै
लाशयावत्॥०॥ विशानां कमलानां किशलयानि अग्राणि तेषां छेदाः खंडाः पथे येषां विद्यते येषां ते॥११॥
॥ इति टीकायां ॥ ॥ मुक्तलापयप्रियञ्चासौ सखाचसतं० तुंगं उचैस्तरं स्नेहस्य मक्तिः स्नेहमक्तिः प्रकट

कृत्ये च प्रभवति मेहामु^३ शिलंध्रातपत्रां॥ त^५ तु^३ त्वाते^३ अवगमु^३ भगंग^३ जिज्ञितं मा^६
नसोत्काः॥ आ^१ केलाशातविश^६ किशलय^६ छेदपाथेयवन्तः॥ संपश्यंते न भसि^५
भवतो^३ राजहंसाः सहायाः॥ ११॥ आ^४ ए^४ छ^४ स्व^४ प्रिय^४ सख^४ मे^४ मु^४ तुंग^४ मालि^४ ग्य^४ शे^४
लं वंद्यैः पुंसां रघुपतिपदै^३ र^३ कितं मेखलासु॥ काले काले भवति भवतो^५ य^५
स्य संयोगमैत^३ स्नेहमक्तिश्चिरविरहजं मुचतो^३ बाष्पमु^३ सं॥ १२॥ मार्गताव^३
त^३ शृणु^३ कथयतस्त्वत्पराणानुरूपं॥ संदेशं मे तदनुजलदं श्रोष्यसि श्रोत्रपे^३
यं॥ खिन्नः खिन्नः शिखरिषु पदं न्यस्य गतासि यत्र॥ क्षीणः क्षीणः परिल^३
घुपयः श्रोतसां चोपभुज्य॥ १३॥ अ^३ डैः शृंगं हरति पवनः किं श्रिदि^३ सु^३ मु^३

ता० चिरकालस्य चिरह
चिरविरहतस्मात्
ते॥ १२॥ तावत् आदौ
तव प्रयणस्य अनुरूप
जोष्यते० अत्यादरेण
अवगंयेयं नम्यते प्रति
शयदुर्बलः सन्० शीघ्र
ऊरणीयं किंचित् इति
वितर्के० गजशंकायाक
रैर्जिघ्र्क्षंति अतिशयेन
आंतः सन्नदी निर्जरा
णां०
॥ नदीतीरे गवांगोष्ठे ह्री
रुद्धे जलाश्रये आरा
मेषु च कूपादा विष्टमि
त्रं विसर्जयेत्॥ १॥ कि
लवेतसा जलाश्रये स्युः
॥ मार्गो मगपदे मासे सौ
म्यर्द्धेऽन्वेषणेऽध्वनिः
तिथादवः॥०

शातक्रतवं इंदुस्यधनुः ३

॥ शीरस्यनुत्कषणं शीरोत्कष
णं सद्यः शीरोत्कषणेन सुर

मेघदूतकाव्यं

नीणिहैत्राणियस्मिन्सतं।

॥ ६॥ आसारेण ३ वेगवतीरु

ष्टाप्रशमितः वनस्य नृपस्रवं

नृपद्वयोयेनसतं ॥ ८॥ अध्वनः

अमः अध्वअमः अध्वअमेण

परिगतः व्यासः अध्वअमप

रिगतः तं ॥ ८॥ चोतीरुष्टाप्रम

परिगतः तं ॥ ८॥ सानवोअ

स्तियस्यस = आमेरुपलहि

तानिकूटानिशिविराणिय

स्यसः ८॥

मालंग्रामीतराटवीर

॥ साधकसम्पकयथा स्यात्तथा

॥ १॥

॥ स नयं सा अर्थयथा स्यात्तथा ० सरसाः स्निग्धा निचुलावेतसा यत्र ततस्मात्तथा चोक्तं ॥ स्थूला
अते हस्ता अस्थूलहस्ता तेषां अवलेपाः स्थूलहस्ता वलेपातान् ॥ २॥ पिपीलिकादि कृतम संवयविशेषा
र। किल शीतक्रतवं धनुर्वल्मीका ग्रादु ज्जृतीति प्रसिद्धिः प्रथमं खंडमेव पश्चाल्लघ्वमेघा अयं पूरितामेति
निरन्नेन न सितस्य प्रसराभावात्तेन खंडमित्युक्तं वल्मीकां तव वस्थितमहानाग फणमणि किरणैः

स्त्रीभिः ॥ दृष्टोत्साहश्च कितव कितं मुग्धसिद्धांगनाभिः ॥ स्थानादंस्मात्सरसनिचु

लादुत्पतोदमुखः खंडिगनागानां पथिपरिहरन् स्थूलहस्तावलेपान् ॥ १४ ॥

रन्नायाम्यतिकर इव प्रेक्ष्य मेतत्तत्पुरस्तात् ॥ वल्मीका ग्रात्य भवति धनुः खं

डलस्य ॥ येन श्यामं वपुरं तितरां कांतिमां पश्यते ते ॥ बर्हणो वस्फुरितरुचिनागे

पवेषस्य विस्मोः ॥ १५ ॥ त्वय्यायतं कृषिफलमिति भ्रुविकारानभिज्ञैः ॥ प्रीति

स्निग्धैर्जनपदवधूलोचनैः पीयमानः ॥ सद्यः शीरोत्कषणसुरभिहेत्रमोरु

ह्यमालं ॥ किंचित्पश्चात् वज्रलघुगतिर्भूयस्वोत्तरेण ॥ १६ ॥ त्वामासारप्रश

मितवनोपपन्नवं सोधुमूढी ॥ वक्ष्यत्यध्वअमपरिगतं सानुमानां म्रकटः ॥

धनुखंडमुत्पद्यते इत्याग
मकथाप्रेक्षं दशनायंक
इवरत्नमयूरपिच्छेन गो
पालाः किल केलिकलि
तचेतसः के किपरिच्छद
माद्रियेते ॥ १५ ॥ भ्रुवो वि
कारः भ्रुवविकारः भ्रुव
विकारे अनभिज्ञानितैः
५। प्रीत्या स्निग्धानि प्रीति
स्निग्धानितैः ॥ १५ ॥ जनपद
स्य बध्नः जनपदवध्नता
सां लोचनाभिजनप
दवधूलोचनानितैः ६
अस्यादरेण विलोक्य
मानः ६॥ धारासंपात आ
सारित्यमरः ॥ १६ ॥
३

॥ विंध्यस्य विंध्याचलस्य पा
दः विंध्यपादस्तस्मिन्-वि
ंध्याचलात् भागद्वयेन वि
सृताः-भक्तिछेदोः भक्तेः
छेदाः भक्तिछेदाः तैः ॥ ८ ॥
पूर्वमनेन समो यत्कृतं। महदिदानीमहमे
तस्य प्रत्युपकारं करोमि
तादृक् विधुनञ्चैस्तरां आस्रकूटस्य किं
पुनर्वीच्ये २

॥ प्रथमं मुक्तः तस्य अपेक्षा तथा-किं चित् स्तोकं पश्चिमदिग्भागमाश्रितं वर्तते-प्रथममपि नृत्तरमा
र्जुनो नत्वां प्रवर्तमानोस्मि-नृयः पुनः नृत्तरं नृत्तरमा र्जुनो नत्वां प्रवृत्तगच्छ ॥ ॥ अध्यानां लोकाः तथा तैः २
निदाघे भवः नैदाघः तैः ३ ॥ छिन्नं प्राश्नादितं उपांतं समीप्य लंघयिष्यामी ॥ ४ ॥ परिणतानि च तानि फलानि निवे
नन्तु द्वौपि प्रथममुक्ततापेक्षया संश्रयाय प्राप्ते मित्रे भवति विमुखः किं पुनर्यस्य
यो चैः ॥ १० ॥ अधः क्रांतं प्रतिमुखगतं सो नुमाना म्रकटः स्तुगे नत्वां जलदशिर
साधारयिष्यत्येव श्यं ॥ आसारेण त्वमपि शमयेस्व नैदाघं मग्निं सद्भावाद्
फलति न चिरेणोपकारो मे हस्तु ॥ १८ ॥ छन्नोपांतः परिणतफलद्योतिभिः
काननामैः स्वप्यारुढे शिखरमचलैः सिन्धवेणीसवर्णे नूनं यास्यत्यमर
मिथुनप्रेक्षणीयामैव स्यां ॥ मधेश्यामस्तन इव भुवः शेषविस्तारपांडुः ॥ १९ ॥
स्थित्वा तस्मिन् वनचरवधूमुक्तकुंजे मुहूर्तं तौ योत्सर्गादुत्तरगतिस्तस्य
रवं तर्तुमीरः रेवाद्रव्यस्युपलविषमे विंध्यपादे विशीर्णा ॥ भक्तिछेदैरिव
॥ त्यागो विहायितुं दानमुत्सर्जनतिसर्जने इत्यमरः २ लघुक्लिप्रमरदुता इत्यमरः २ रेवा तु नर्मदा सोमो
द्वयमकलकन्यका इत्यमरः ११ पाषाणप्रस्तरावोपलाश्यामः शिलदृष्टतेत्यमरः ११ भक्तिनिषेव
रो भागे रचनायामिति शङ्का वः ॥ १॥

परिणतफलानितैः द्योतं
ते इत्येवं शिलाः परिणतफल
द्योतिनः तैः ४ ॥ सिन्ध्याचा
सो वेणी च सिन्धवेणी सि
न्धवेण्याः सर्वणाः शदशः
सिन्धवेणी सवर्णस्तस्मिन्
५ ॥ प्रमराणां मिथुनं युग्मं
तस्य प्रेक्षणीया अमरमिथु
नप्रेक्षणीयातां ५ ॥ शेषः वि
स्तारः पांडुर्यस्यासौ इव न
चरवधूभिर्मुक्ता निकुंजा
नियस्य सतस्मिन् ॥ १० ॥ मुह
र्तं घटिकद्वयं ॥ १० ॥ तौ यस्य
सर्गः त्यागः तौ योत्सर्गतस्मा
त् ॥ अनिशयेन दुता दुतत
रागतिर्यस्य स ॥ १० ॥ तस्मात्
प्रास्रकूटात् परं अमर
तत्परं वर्त्ममार्गः उपलैः
पाषाणैः विषमः उपल
विषमस्तस्मिन् ॥ ८ ॥

अन्योपि कृतं तत्र मतं कटकपायं वत्सलं कृतं

प्रियाश्च ताः सहचर्यश्च प्रिय
सहचर्यः प्रियसहचरीणां सं

मेघदूतकाव्यं

भ्रमेण आलिङ्गिता निप्रिय
यसहचरी सं ८ भ्रमालिङ्गि
तानि ॥ ८ ॥

॥ नृतिर्मातंगं गङ्गा रेजा तौ नमस्मिन् संपदी निविश्वः ॥ १॥ गङ्गारमिव ॥ वांता वृष्टिर्धनसं वांता वृष्टिः ॥ १॥ जं
वृजां कुं जानितथा तैः प्रतिहतः रयो वेगो यस्य सजं वृकुं जप्रतिहतरयं ॥ २॥ नीपंकदेवकुसुमं ॥ ३॥ नीलकपि
लं - अर्द्धविकसतैः - आविर्भूतं प्रथमं आद्यं मुकुलं यासां ताः ॥ ४॥ कंठे कंठे इति अनुकंठं दधानि च
जानि च प्ररण्या निच दधारण्या नितेषु ॥ ५॥ अधिकः सुरभिर्यस्मिन् सतं ॥ ५॥

विरचितां नृतिमंगैर्जम्प ॥ २० ॥ तस्यास्ति कैर्वनैर्गजमदैर्वासितं वांता वृष्टि

जं वृकुं जप्रतिहतरयं तोयमादाय गच्छे ॥ अंतः सारं घनतुल्यितुं नानिलः श

द्व्यतित्वां ॥ रिक्तः सर्वो भवति हिलैघुः पूरिता गौरवाय ॥ २१ ॥ नीपं दृष्ट्वा हरि

तिकपिशंके सरैरर्द्धरुदै ॥ गविर्भूतप्रथममुकुलाः कंदलीश्चानुकंठं ॥ २२ ॥

धारण्येष्वधिकं सुरनिंगंधमाघ्राय चोर्व्याः ॥ सारंगास्ते जललवमुचः सचधि

ष्यति मार्गं ॥ २२ ॥ अंभो विंदुग्रहण रभसां आतकान् वीक्ष्यमाणाः ॥ अणीभू

ताः परिगणनया निर्दिशंती बलाकाः ॥ लामां साद्यस्तनितसमये मौनधि

ष्यति सिद्धाः ॥ सौ कं मा निप्रियसहचरी संभ्रमालिङ्गितानि ॥ २३ ॥ नैस्यथा

॥ कटकपायसौर्यः पुक्तेः
नेत्यादि यतुं ॥ सारंगश्चात
केनं गे कुरंगे च मतंग जेशति
विश्वः ॥ ५॥ जलानां लवाः
जललवाः जललवान्मुच
तीति जललवमुकतस्य ॥ ५॥
अमसां विंदवः अमो विं
दवः अमो विंदूनां ग्रहणे
नरभसाः अमो विंदुग्रह
ण रसाः तान् - ध - अश्रेणिः
श्रेणिर्भूताः इति श्रेणीभूताः
= स्तानितस्य गज्जितस्य स
मयः सतस्मिन् ॥ ७॥ अंगीक
रिष्यति ॥ ७॥

४

कतिपयदिनानितिष्ठति
इत्येवंशीलाः कतिपय
दिनस्थापिनः एवंभू
ताः हंताः हंताः येषु
ते ॥५॥ प्राथितं विद्वे
तं विदिशा इति लं
नामयस्याः साः तां = ५
तीरस्य नृपांतः तीरोपांतः
ते हं सचक्रवाकादी
नां प्रयो न्ययत्स्तनि
तं कूं जितं तेन मुनगं ॥६॥
॥ प्रनः स्वरूपेनिकटे प्रा
ते निश्च दानाशयोरि
ति = ॥

॥ यथा कश्चित्पुमानस
स विदग्धमाद्यकाया
ः मुखपिवनसनकामु
कत्वस्य प्रविकलफ
ललनति = किं वसि
ष्टमुखं तीरोपांतस्तती

यातुमिष्टुः पिष्टासुः तस्य ॥१॥ मत्प्रियासंदेशकथनार्थी ॥ ककुभैः अर्जुनपादपैः सुरभिः सतस्मिन् ॥१॥ शुक्ला
निपांगानिनेत्रसमापानियेषां ते तैः ॥१॥ जलेन सह वर्तते इति सजलनयनायेषां ते तैः ॥२॥ प्रमोदाशुद्धरित
नेत्रैः ॥२॥ केकावाणीमयूरस्य = नृत्यापितः = महता कहेन = गंतुं कामस्य उद्यमे कुर्यात् ॥२॥ पांडुश्चासौष्ठा
यावपांडुश्चाया पांडुश्चायायाः युक्ताः नृपवनानां वृतयो येषु ते ॥३॥

मिदुतमं पिसेवेमं त्रियार्थं पिपांसोः ^{कालविलंबं} कालहं पंकु कुभसुरभौ ^{पैर्वतैः} पैर्वतैः ॥ शुक्लापां
गैः सजलनयनैः स्वागती कृत्य केकाः ॥ प्रत्युद्धातः कथं मं पिमेवानगंतुमां शुभ्य
वसेत् ॥ २४ ॥ पांडुश्चायोपवनवृतयः केतकैः ^{कसति} श्रुचिभिर्नै नीडारं नैर्गहवलि
भुजामां कुलग्रामचैत्याः ॥ ^{देशा} त्वय्यासनेपरिणतफलश्यामजंबूवनानां ताः संपश्यंते
कतिपयदिनस्थापिहंसादशास्मीः ॥ २५ ॥ तेषां दिक्षु प्रथितविदिशालरुणां गज
धानी गत्वा सद्यः फलमैविकलं कामुकत्वस्य लब्ध्वा ॥ तीरोपांतस्तनितमुभगं पा
स्यसिस्वाडुयत्तस्मै भूभगं मुखमिवपयोवैत्रवत्यां श्रुलोर्मि ॥ २६ ॥ नीचैराख्यं
गिरिमधि वसेत्तत्र विश्रामहेतो ॥ स्वसंपर्कात्पुनरितमिव प्रौढपुष्पैः कदंबैः
रोपांतैः प्रधरसमीपे यत्स्तनितं रतिकूजितं तेन मुनगं = पुनः किं स्वादु प्रधरस्वधामधुरं = पुनः किं वसि
ष्टं मुखं सभूभगं भूभगेन सह वर्तते इति सभूभगं = तव संपर्कः तस्मात् = प्रौढानि विकशितानि पुष्पानि
येषु ते प्रौढपुष्पाः तैः प्रौढपुष्पैः = दशास्मीनामदेशानां = विकशितः पुष्पैः = परमस्त्रीणां वेश्यानां
रतयः परमस्त्रीरतयः परमस्त्रीनां परमस्त्री नृदिर् इत्येवंशीलानि परमस्त्रीनिपरिमलानिद्वारा

॥ मयूरो वह्निगोवर्ही शुक्ला
पांगः शिखा बल इति याद
वः ॥१॥ केतकी मुकुलाग्रे
षु सूचि व्यादिति शिष्टा रीवः
३ ॥ केतकी कुसुमैः त्रिपुल्लि
संचयः श्रुचिरभिधीयते ।
श्रुच्यभिन्नाः श्रुचिभिन्नाः
तैः = त्रिपत्रविकशितैः ३ ।
नीडानां आलयाः तेषां
आरंभाः नीडारंभाः गृहा
णां बलिभुंजंतीति गृह
बलिभुजः तेषां ॥ ३ ॥ आ
कुलाः व्यासाः ग्रामाणां ।
चैत्यानि देवायतनानि
पूज्यपादपावायेषु ते ॥
४ ॥ परिणतानि चतानि
फलानि परिणतफला
नितैः शामाः याः जंबूः
ताभिः नृपलक्षितानि
वनानां प्रेताः येषु ते ।
५ ॥
शितैः नगरे भवनांगराः
तेषां = २७ ॥

मेघदूतकार्ये०

प

॥ वीचीनीं हो भे स्वलिनं
वीची हो भः तेन स्तनिता
शहायमानाया विहगश्रे
शि सैव कांचीगुणोख
लादामयस्याः सातस्याः
३। स्वलि तसु भगं यथा
स्यात्तथा = दर्शितावर्त
एव नाभिः यथा सा दर्शि
तावर्तनाभिस्तस्याः ॥ ८
॥ इव यथा कश्चित्पुमा
नसरसविंदधनाय
कायाः पथि भवति =
कथं भूतायाः पूर्ववत्
॥ ८ ॥ रसस्य प्रभ्यतरं मध्यं
भागरसाभ्यंतरं = सनि
पत्यप्राप्तेष्व = ॥ ८ ॥ ०

॥ शिलानां वेश्मानि शिलावेश्मानिताभिः ॥ १ ॥ नगस्य पर्वतस्य नदी तस्याः तीरे जाता निनुद्भवानि = २ ॥ नवाश्रये
जलकराणां नवजलकराणां तैः ॥ २ ॥ यूथिकानां गिरिमल्लिकानां जालकानि ॥ ३ ॥ गंडस्य स्वेदः गंडस्वेदः गंड
स्वेदस्य अपनयनसरवररुक् गंडस्वेदापनयनरुक् तथा ॥ ३ ॥ कर्सीनां उत्पलानि कर्सीत्पलानि क्तां तानि
येः पण्यस्त्रीरतिपरिमलोद्गारिभिर्नीगराणामुद्गामानि प्रथयति शिलावेश्मभिः
यो वनानि ॥ २ ॥ विश्रांतः सन् ब्रजनगनदीतीरजातानि संच ॥ नुद्यानानां नैव
जलकरैर्पूथिकाजालकानि ॥ गंडस्वेदापनयनरुजालकांत कर्सीत्पलानां ॥ ४ ॥
यादानात् कुरुपरिचितः पुष्पलावीमुखानां ॥ २ ॥ वक्रः पंथाय दपि भवतः
प्रस्थितस्योत्तराशां ॥ सौधोत्संगप्रणयावमुखो मास्तभूरुजयिन्याः ॥ विद्युद्वा
मस्फुरितचक्रेनैस्तत्र योरंगानां ॥ लोलापांगैर्यदि नैरमसे लोचनेनैव चितो
सि ॥ २ ॥ वीची हो भस्तानतविहगश्रेणिकांचीगुणायाः ॥ संसर्प्यत्याः स्व
लितसुभगं दर्शितावर्तनाभे ॥ निर्विध्यायाः पथि भवरसाभ्यंतरं सन्निप
॥ यथा कश्चित्कामी सरविदधनाधिकायाः पथि भवति = किं कृत्वा रसाभ्यंतरं सन्निपत्य प्राप्तिष्य शृंगार
सर्वस्वंप्राप्य = कथं भूतायाः निर्विध्यायाः वीची हो भवतः = पूर्वोक्तवत्सातव्यास्त्रीपदे = तां निर्वंध्यां प्रति
कामतस्य

कर्सीत्पलानि दिद्येवां तानि
३ ॥ शीघ्राः दानंततस्मात्
३ ॥ कुरुपरिचितः कुरुप
रिचितः ॥ ४ ॥ पुष्पानिलुनंती
तिपुष्पलाव्यः पुष्पलावी ॥
नां मुखानि पुष्पलावीमु
खानितेषां ॥ ४ ॥ सुधाधव
लितवेषमक्रोडपरिचय
पराडमुखः ॥ ५ ॥ सौधानां
उत्संगः सौधोत्संगः सौधो
संगेयो सौ प्रणयः तत्र वि
मुखः ॥ ५ ॥ विद्युत्तां दामः ॥
विद्युद्दामः विद्युद्दामः स्फु
रितं प्रेषितं तेन च कितानि
विद्युद्दामस्फुरितचकितानि
नितैः ॥ ५ ॥ पुरे भवाः पौराः
पौराश्च तां अंगनाश्च पौ
रांगनाः ५ ॥ तासां ६

॥ तोयमात्रं अवशेषं येषां ते तो
यमात्रावशेषाः ॥ ८ ॥ निशलि
ला नि निधीयते येषु ते ॥ ८ ॥

॥ अवेणी वेणी भूतं इति वेणी भूतं प्रतुनं स्वल्पं सलिलं यस्यां सा ॥ १ ॥ तटे रुहंतीति तट रुहाः तट रुहाश्च ते त
रवश्च तट रुहतरवः तट रुहतरुभ्यः भ्रंसी विद्यते येषां ते तट रुहतरुभ्रं सितस्ते ॥ २ ॥ जीणाश्च ते पणी
निच जीणी पणी नितैः ॥ २ ॥ विरहस्य अवस्था विरहावस्था तथा ॥ ३ ॥ कशस्य भावः काश्यं दोर्वल्यं ॥ ३ ॥
त^{११} स्त्रीणां मा^{१२} च^{१३} प्रणयवचनं विभ्रमो^{१४} हि प्रियेषु ॥ ३० ॥ वैणी भूतप्रतनुसलि
ला^{१५} तामंती तस्य सिंधुः^{१६} पांडुशया तट रुहतरुभ्रं सिं^{१७} नि^{१८} जी^{१९} र्म^{२०} प^{२१} र्मे^{२२} ॥ सो नायं
तै^{२३} सुभग विरहावस्थया^{२४} भ्रं जयंता^{२५} काश्यं यै न तं जति विधिना^{२६} सत्वयै^{२७} वो प
पा^{२८} षः ॥ ३१ ॥ प्राप्तावती नुदयन कथा को विदग्राम वृद्धान^{२९} पूर्वोद्दिष्टा मनुसरपुरी
श्री विशाला विशाला^{३०} स्वल्पी भूते^{३१} मुरचित फले^{३२} स्वर्गिणां मां मतानां^{३३} सेषैः पुण्ये
ह तमिव दिवः कांतिमत्वं डमेकं ॥ ३२ ॥ हागं स्तागं स्तरल गुलिकान् कोटिशः
शंषशुक्तीः^{३४} शष्पश्यामान् मरुतमणी नुन्मयूखप्ररोहान्^{३५} दृष्ट्वा यस्यां विपणि
रचितान् विदुमाणान् वभंगान्^{३६} संल^{३७} ह्यंते सलिलनिधयस्तोयमात्रावशेषाः ॥

किं कुर्वेति ॥ सविधिः त्वया
एव कर्तव्यः ॥ ३ ॥ मालवका
भिधानदेशान् ॥ ४ ॥ नुदयनस्य
राज्ञः कथानुदयन कथानुदय
न कथायां को विदाः चतुराः
ग्रामाणां वृद्धा येषु ते तान् ॥ ४ ॥
पूर्वोद्दिष्टा पूर्वोद्दिष्टा तां ॥ ४ ॥
श्रिया विशेषेण शाल्यते शोभ
ते यासां तां वाः श्री विशाला
यस्यां सा तां ॥ ५ ॥ विविधिप्रका
राः शालाः यस्यां सा तां ॥ ५ ॥ अत्र
कर्मापाज्जिते स्वर्गीयभोग
फले ॥ अस्वल्पस्वल्पी भूत इ
ति स्वल्पी भूतस्तस्मिन् ॥ ५ ॥
॥ पिंडेमणो महा रत्ने गुलि
का वद्ध पारदे इति शष्प शिवः
॥ ६ ॥ पृथ्वीगतानां मध्यमणिषु
कान् हार मध्यस्थितं रत्नना
यकं तरलं विदुः तरलमणि
युक्तान् ॥ ६ ॥ नृद्गामिनो मयू
खानां किरणानां प्ररोहाः अ
प्रभागाः येषां ते तान् ॥ ७ ॥ वि
पणिषु हृद्गो रिषु रचिता
विपणिरचिताः तान् ॥ ७ ॥

॥प्रथमायां चादुप्रियशायवव
नंकारयतीति प्रार्थना चादु
कार ॥२॥ जालेभ्यः ॥ वाक्कुमा

मेघदूतकाव्यं०

प्रेम्भ्यः नृजीर्णाः तिसृताः ज्ञा
लोत्तीर्णास्तैः ६ = नृपचितं वा
दितं वपुः यस्य स = च ॥ केश
नां संस्कारः तदर्थं धूपाः के
शसंस्कारधूपास्तैः ॥८॥
नवनोभयूराः तैः ॥८॥ दत्तं न
त्यमेव नृपहारः पूजायस्य
सा ८॥

॥प्रियाचासौ दुहित्रा च प्रियदुहित्रातां हेमः इदं हेमं तालदुमाणां वन तालदुमवनं = शष्पवतं बालनृणां
वत् श्यामाः दिनकरस्य हियाः दिनकरहयाः तानस्य दृते इत्येवं शीलाः दिनकरहयस्य दिनः ॥३॥ यत्र न
ज्जिन्मां = शैलवतं नृदगानुचैर्तराः इति शैलोदग्राः ॥ वृष्टिर्विद्यते ये प्रांते ॥ ४ ॥ मंदगलिते कपोलात् ॥ यो धनो
मुख्ययोधाग्रण्य ॥ ४ ॥ इदं शसुमुष्पेषु वर्तते इति प्रतिदशमुखं ॥ ४ ॥ तस्थिभोजः = तिराकृताभरणकांतयः

३३ प्रद्योतस्य प्रियदुहितरं वत्सराजो व्रजद्वे ॥ हेमं तालदुमवनं मभूद्वत्तस्यैव

राजः ॥ प्रत्रोद्भातः किल नल गिरिः स्तंभमुत्पाद्य दृष्ट्वा ॥ दित्यांगं नृनरमयति जनो

यत्र वंधू न भिजः ॥ ३४ ॥ शष्पश्यामाः दिनकरहयस्य हि नो यत्र वाहाः ॥ शैलोदग्रा

स्त्वमिव करिणो वृष्टिमंतः प्रभेदात् ॥ योधाग्रण्य प्रतिदशमुखं संयुगे तस्थिवां

सः ॥ प्रत्यादिष्टाभरणरुचयश्चंद्रहासव्रणांकैः ॥ ३५ ॥ दीर्घी कुर्वन् पटुमदक

लंकू जितं सारसानां प्रत्यूषेषु स्फुटित कमलामोदमैत्री कषायः ॥ यत्र स्त्रीणां हे

रतिमुरतस्मानि मंगानुकूलः ॥ सिखावातः प्रियतम इव प्रार्थना चादुकारः ॥ ३६ ॥

जालोद्गीर्णैरुपल्लितवपुः केशसंस्कारधूपैः ॥ बंधुप्रीत्या नैव न शिखिभिर्दत्त

। चंद्रहासः पङ्कः विशेषः त
स्य व्रणाः तेषां ग्रंथानि वि
हानितैः ॥ ५ ॥ अदीर्घदीर्घ
कुर्वन् इति दीर्घी कुर्वन् । प
टुस्य पटुमने कलं मदस्येतो
विकाशगुणस्तेन कलं रम्यं
॥ ५ ॥ स्फुटितानिधानिकमला
नितेषां आमोदः परागः तस्य
मैत्रीसंपर्कः तेन कषायः सु
गंधिः यथा प्रियतमः वलनः
स्त्राणां स्नानि हरति किं कुर्व
न् आसमंतात् रसैः सह वर्त
ते इति सारसाः तासां सारसा
नां स्त्रीणां ॥ ६ ॥ कुजितं सीत्का
रं दीर्घी कुर्वन् = कथं भूतप्रि
यतमः स्फुटितविकशित
कमलवत् आमोदस्य सुर
भिद्रव्यस्य मैत्रीसंपर्कः ते
न कषायः सुगंधिः शेषं
पूर्ववत् ॥

॥ गणैः नंदि चंद्रिप्रमुखैः
 ॥ २॥ क्लांताः खेदंगता ह
 स्ताः यासां ताः ॥ ८॥ नखा
 नां पदानि व्रणानि नखप
 दानि नखपदेषु सुखाव
 हाः तान् ॥ ८॥ वर्षीयाः प्र
 प्रविंदवः तान् ॥ ८॥

कुसुमैः सुराभीरितैः ॥ १॥ अधुना मार्गगमनेन खिन्नः अंतरात्मा यस्य स ॥ ललितां अतुरायाव नितास्तास्तं पा
 दरागैः किं तानि चिह्नानि नितेषु ॥ २॥ धूतं कं पितं नद्यानं यस्मिन् ततः ॥ ३॥ कुवलयानां रजोसितेषां गंधो विद्य
 ते येषु ते कुवलयरजा गंधिनः तैः ॥ ४॥ गंधमस्याः नद्याः स्तोयस्य क्रीडा तत्र निरताया युवतयः तासां स्नानेन ति
 क्तासीतलाः तैः ॥ ५॥ कटुतिक्त कृषाया घासौ गंधे पिप्रकीर्त्तिना इति हलायुधुः ॥ ६॥
 नृत्योपहारः ॥ हर्षेष्टस्याः कुसुमसुरभिघंधखिन्नांतरात्मा ॥ नीत्वा खेदं ललितव
 नितापादरागांकितेषु ॥ ३॥ भर्तुः कंठश्च विरिति गणैः सादरं वीक्ष्यमाणः ॥ पुण्यं यो
 यास्त्रिभुवनगुरोर्हर्मचंडीश्वरस्य ॥ धूतोद्यानं कुवलयरजो गंधिभिर्गंधवत्या ॥ स्तो
 यक्रीडानिरतयुवति स्नानति कैर्मरुद्भिः ॥ ३८॥ युष्मं ॥ अप्ययस्मिन् जलधरमहा
 कालमासाद्य काले ॥ स्थातम्यं ते नयनविषयं यावदभ्येति भानुः ॥ कुर्वन्संध्यावलि
 पटहतां शूलिनः श्लाघनीया ॥ मामंद्राणां फलमैविकलं लप्स्यते गज्जितानां ॥ ३९॥
 ॥ पादन्यासकृशितरसनास्तत्र लीलावधूतैः ॥ रत्नशायारवचितवलिभिश्चाम
 रैः क्लांतहस्ताः ॥ वैश्यास्त्वत्तो नखपदमुखान् प्राप्य वर्षीप्रविंदूनां ॥ मोक्षं ते त्व

कृत्यानां कर्तारिषष्टी वान
 पचारा न्महा काल भवनं
 अन्यथा शूलन इति पुनरु
 कं स्यात् = संध्यायाः वलि
 पटहः तस्य भावः संध्या
 वलिपटहताः ताः प्रश
 स्याः पादानां न्यासः पाद
 न्यासः पादन्यासेन कृशि
 ताः शष्टितारसा नामेख
 लाया निस्ताः ॥ ३९॥ रत्ना
 नां शायारत्नशायारत्नश
 यया खचिताः व्याप्ताः व
 लयो ये स्ते तैः ॥ ३९॥ वलि
 श्रामरदंडैश्च पूजायां च
 मणावपीति विश्वः ॥ ३९॥

50320

।स्निग्धं तु मरुतो सांद्रे मे
 स्त्रीवेतुतेजसीति । ५१०
 सूर्योदयसमये च ।

मेघदूतकामं०

७

॥शांतो ह्येगेन स्तिमिते निश्चले नयने यत्र दर्शनं कर्मणि तत् रुधिर इवाविलगजा जिजावलोकेन प्रतिदिनं नृत्यारंभे
 तस्य च द्वेगः प्राप्सीत् स च त्वयि गजा जिनत्वं प्रपन्नो शांतो द्वेगः तत् एव स्तिमितनयनत्वमत एव दृष्टमिति ॥३॥०॥
 ।नागस्य अजिनं चर्मनागाजिनं प्राड् च तत् नागाजिनं च प्राड् नागाजिनं तस्य इच्छा । शोभा । तां ॥२॥ भुजतरुवनं भो
 जपत्रवृक्षवनं । मंडलेन शरीराकारेण आश्रितः । १॥ संभ्यायां भवं सांभ्यं = २ = विकसितं च तत् जयापुष्पं च तद्वत्
 धिमैध करश्चेति दीर्घान् कंटाक्षान् ॥४०॥ पश्चादुच्चैर्भुजतरुवनं मंडलेनाभिलीनः
 सांभ्यं तेजो विकसितजयापुष्परक्तं देधानः ॥ नृत्यारंभे हरपेषु पतेर्गर्दनागाजिने
 शां ॥ शांतो द्वेगस्तिमितनयनं दृष्टमिति भैवान्याः ॥४१॥ गच्छंतीनां रमणवसतिं यो
 पितां तत्र नक्तं ॥ रुद्रालोके नरपतिपथे सृचि मेघे स्तमोभिः ॥ सोदाभि न्याकन
 कनिकपस्त्रिगंधयादर्शयोर्वी ॥ तोयोत्सर्गस्तनितमुखरोमास्मभूर्बिल्ववास्ताः
 ॥४२॥ तां कैस्यां चिद्भव नवलभौ सुसपारापतायां ॥ नीत्वा रात्रिं चिरविलसना
 स्तिन्नविद्यत्कलत्रः ॥ दृष्टे सूर्ये पुनरपि भवान्वाहयेदध्रुवं ॥ मेघायंते नख
 लुसुहदां मभ्यपेतार्थकृत्याः ॥४३॥ तस्मिन् काले नयनसलिलं योषितां खं

रक्तं । २॥ शांतो यो नृद्वेगस्ते
 नस्तमितनयनं यथास्या
 तथा = दृष्टाभक्तिर्यस्य स
 दृष्टिभक्तिः ॥४१॥ रुधः अ-
 लोको यस्य स तस्मिन् । ४॥ स
 च्याभिद्यंते इति सूचि नि
 द्यानिर्तेः । ४॥ कनकनिक
 षतद्वत् स्निग्धातया । कन
 कस्य निकषचूर्ण ३ । तोय
 स्य उत्सर्गतो योत्सर्गतो यो
 त्सर्गयत्स्तनितं गर्जितं ते
 न मुखरवावात्न = धवल
 गृहस्योपरिवसति यासाव
 ॥ लभी अथवा भुवन
 वलभौ इति वलभी समी
 पस्थ चित्रशालीलक्षणा
 यालक्षते ॥४॥ सुप्ताः पा
 रापताः ७ यस्यां सा तस्यां
 = ६ । चिरं विलसन् चिर
 विलसन्तस्मात् । ६॥

॥ सर्वभूतकः पुमानविपुलज
घनां विपुले जघने यस्याः सा वि
पुलजघनातां विहातुं कः स
मर्थः अपितु न कोपि ॥
पुलिनमेव जघनं यस्यास्तां
अर्थीतरे पुलिनमिव जघनं
यस्याः सातां ॥ ४६ ॥ तव नि
स्पंदः शीकरः त्वनिस्पंदः ते
न च त्वसिताया वसुधा त
स्याः गंधः परिमलतस्य सं
पर्कः संयोगः तेन रम्यः ॥ ४७ ॥
श्रोतौ वुर्वे जे द्वि ययोरिति या
दवः ॥ ४८ ॥

॥ ब्रह्माण्डमर्कमीशानं विलुं वा द्वेष्टि यो नरः ॥ श्रेयांसितस्य नश्यंति रौरवं च न वेदुवमिति स्मृते ॥ १ ॥
॥ निद्रा कषाय मुकुलीकृततामनेत्रो नारी नख वृण विशेष विचित्रितांगः ॥ यस्यां कुतोपि गृहमे
ति पतिः प्रभाते सा खंडेति कश्चिताः कविभिः पुराणैः ॥ २ ॥ अतः कारणात् ॥ प्रलयमेव प्रशुः
प्रालेयाश्नुस्तं ॥ प्रणयं प्रस्थियेषां तेतः ॥
डितानां शान्तिं नैयं प्रणयिभिर्नो वै त्मभो नो स्पृजांश्नु ॥ प्रालेयाश्नुं कंम
लवदना तसोपि हर्तुं नैलिन्याः ॥ प्रत्याहृतस्त्वयि कैरुधिस्याद न ल्याभ्य
सृयः ॥ ४४ ॥ गभीरायाः पयसि सैरितश्चैतसीव प्रसन्ने ॥ शयात्मापि प्रकृति
मुभगे लप्स्यते तै प्रवेशं ॥ तस्मादस्याः कुमुदविशदान्यहंसित्वं न धेयान्मौ
घी कर्तुं वै दुलशफरोद्धर्तनप्रेक्षितानि ॥ ४५ ॥ तस्याः किंचित् कैरुधतमि
व प्राप्सवानीरशाखं हत्वा नीलं सलिलवसनं मुक्तरोधो नितंबं ॥ प्रस्थानं
तैर्कथमपि सखे लं वमानस्य भाविज्ञाता स्वादो विपुलजघनां को विहा
तुं समर्थः ॥ ४६ ॥ त्वनिस्पंदोत्ससितवसुधा गंधसपर्करम्यः ॥ श्रोतोरंधस्त

॥ करं रुगाद्धीति कररुततस्मि
न ॥ २ ॥ न प्रत्याप्रनल्योऽप्र
भस्यार्द्धीयस्य स ॥ २ ॥
प्रसन्ने निर्मले = कस्मिन्निवचे
तसि इव ॥ शया एव आत्मा य
स्य स ॥ ३ ॥ प्रमोघानि मोघानि
कर्तुं इति मोघी कर्तुं ॥ कुम
दवत् विशतानि ॥ ४ ॥ निर्मली
नि = प्रहसि योग्यो भवसि = ४
चटुलाश्च तेशफराश्च चटु
लशफरासेषानुद्वेगानि नुछ
तानि तान्येव प्रेक्षितानि ॥ ५ ॥
करेण धृतं करधृतं ॥ ५ ॥ प्राप्ता
वानीरवृक्षाणां शाखा येन तत्
प्राप्तं ॥ ६ ॥ मुक्तो रोधस्तदवनि
तं बोधेन तत् ॥ ६ ॥ न परिलंबमा
नस्य ॥ ७ ॥ भावि भविष्यति ॥
न त्रेकते मोक्तं इत्थं यपि वस्त्रं
स्वभावात् पुरंध्रीपाणिनारु
णाद्धि = किंचित् स्तोकं करेण
धृतं यत्तत् = यतः कारणात् =
ज्ञातो आत्मा दोरसो येन सः ॥

॥ उलिखितोऽध्यामार्गोयेन स
७ देवस्त्रीयुग्मेः वाणाऽस्ति ये
षांते। ८। मुक्तः मार्गो यस्य स च
मेघदूतकामं०

लवी अवलंबने। ८। आलंबे
थाः आश्रेथाः ८। ८। सुरभि
तनया गावः तासां आलो
नो विनाशः तस्मात् जातांते
न नृपेण गोमेधयज्ञेषु शत
सो गावः पराश्रुतां नीताः ता
सां च मीतितुल्यं च्युतं रक्तं
तत् प्रवाहप्रभवा यथार्थना
म्री चर्मवती। ८॥०

॥ सुडादंडविवरनादसुंदरयथानवतितथा = आध्यायमाणाः गतुमिष्टुः जिगमिष्टुः तस्या गंतुकामस्य = देवः पू
र्वीयस्मादसौ देवपूर्वस्तं गिरिं पांडुवर्द्धनपर्वतं ॥ १॥ काननस्य नंदवराः वृद्धविशेषास्तेषां पाचयिता तत्र पा
ंडुवर्द्धते पर्वते = नियतं निश्चितं वसतिर्यस्य सतं = निरंतरस्था यि न २॥ पुष्पाणां मेघः पुष्पमेघः अपुष्प

नितसुभगंदैतिभिः पीयमानः ॥ नाचैर्वीस्यत्युपजिगमिषौ देवपूर्वगिरितै ॥ शी

तो वायुः परिणमयिता काननोदुवराणां ॥ ४॥ तत्र स्कंदं नियमवसतिं पुष्पमेघा

कृतात्मा ॥ पुष्पासारैः स्नपयतु भवान् व्योमगंगाजलादैः ॥ रक्षाहेतोर्नवशशि

भृता ॥ वासवीनां च मृनामत्यादित्यं हुतवहमु ॥ खेसं नृतं तं हि तेजः ॥ ४८ ॥

ज्योतिर्लेखावलधिगलितं यस्य वै हंभवानी ॥ पुत्रप्रेमणा कुवलयदलप्रा

पिर्कर्मैकैरोति ॥ धोतापांगं हरशशिरुचापावके स्तं मयूरं पश्चादं द्रिग्रह

णगुरुभिर्गज्जितैर्नर्तयेथाः ॥ ४९ ॥ आराधेन शैरवणभुवं देवमुन्नयिता

ध्वा ॥ सिंहद्वंद्वैर्जलकणभयादीणिभिर्मुक्तमार्गः ॥ आलंबेथाः सुरभितन

मेघः पुष्पमेघः कृतः इति पु
ष्पमेघीकृतः पुष्पमेघीकृतः
आत्मा येन स। २॥ पुष्पाणां
आसाराः वृष्टिं यं स्तेः ॥ ३॥ व्यो
मगंगा व्योमगंगायाः जलैः आ
र्द्रास्तेः रक्षाया हेतुरक्षा हेत
स्तस्य नवश्चासौ शशी च
नवशशी नवशशिनं विभ
क्तिं इति नवशशी नृततेन ॥
वासवस्य इमा वासव्यः ता
सां सैन्या अतिक्रान्तः आ
दित्यो येन हुतवहस्य मुखं
स्थापितं = ४८ = ज्योतिषां लेखाः
तासां वलयं विद्यते यस्य तत् ॥ ५॥
इदं मत्पुत्रस्य क्रीडापात्रमिति स्ते
हेन ॥ ५॥ कुवलयानां दलं प्राप्नोति
इत्येवंशीलं ॥ ५॥ हरस्य शशी तस्य
रुक्तरथा ॥ ६॥ पावकेः स्कंदस्य
धोतः अप्रां ८ गनयनप्रांतं य
स्य स ६ पश्चात् पूजानंतरं ६॥
अद्वैः ग्रहांतेन गुरुस्तेः ६॥

परिचिताः अश्वस्ताः भूलाता
नाविभ्रमाः विलासाधेः तेतेषां
जागरिकत्वात् ॥ कुंदस्य द्वे
पः कुंदद्वेपस्तस्मिन्नुगः प
श्वानुगामीयोसोमधुरः त
स्य श्रीशोभातां मुष्मतीति
अनुकरंतीति मधुकरश्री
मुषस्तेषां ॥ ५२ ॥ ० ॥ किं वं
तं दृषद्वत्सोसरितोरंतरा
लवतीदेशः ब्रह्मावर्तनच्य
ते। सरस्वतीदृषद्वत्सो
देवनद्योर्पदंतरं तं देव
निर्मितं देशं ब्रह्मावर्तप्र
चक्रते इति मनुस्मृतिः ॥
ह्रस्वशूरस्य प्रधनसंग्रा
मतं पिशुनं सूचकं शि
ततीक्ष्णशरतेषां शतैः
गांडीवधन्वप्रस्थिय
स्य स प्रज्जुनः। धाराणां
पाताः तैः राजसमूहानां
॥ अथ वर्षनपूरयामा

॥ दृष्टो मानयिष्यसि इति मानयिष्यन् एथिव्यां आश्रितांतकया प्रवाहरूपेण रंत देवस्य राज्ञः कीर्तिचर्मवती
व्यालंवेथाः ॥ ५० ॥ गगने गतिर्येषां ते देवाः तस्याः प्रवाहं आलोकयिष्यति किंकृत्वा दूरं प्रति शयेन दृष्टी आवर्ज्यन्
श्रीकृत्य = किं भूतं प्रवाहं पृथुमपितनुं गुरुतरं अपि स्वल्पं कस्मात् दूरभावात् कसति त्वयि जलं प्रादातुं
या लं भजां मानयिष्यन् ॥ ओतो मूर्त्त्युविपरिणतां रंत देवस्य कीर्तिं ॥
५० ॥ त्वया दातुं जलमवनतेशाङ्गिणो वर्मचोरे ॥ तस्याः सिंधोः पृथुमपितनुं
दूरभावात् सभावं ॥ प्रेक्षिष्यते गगनगतयो दूरमावर्त्य दृष्टी रैकं मुक्तागुणमि
वर्मुवः स्थूलमध्ये द्रुनीलं ॥ ५१ ॥ तामुत्तीर्य ब्रजपरिचितभूलता विभ्रमाणां प
द्मोदके पादुपरि विलसत्कृष्णसारप्रभाणां ॥ कुंदद्वेपानुगमधुकरश्रीमुषा
मात्मविवं ॥ पात्री कुर्वन् देशपुरवधूनेत्रकोटहलानां ॥ ५२ ॥ ब्रह्मावर्तजं न
पदमधश्चायया गाहमानः ॥ हे त्रैलोक्यप्रधनपिशुनं कौरवं तद्भजेथाः ॥ राजन्या
नां शितशरशतैर्यत्र गांडीवधन्वा ॥ धारापातैस्त्वमिव कमलान्यन्यवर्ष
स ॥ ५३ ॥ इति टीकायां वदनानि कुरोः इदं कौरवं कुरुहे त्रैलोक्यप्रधनं ॥

गृहीतुं प्रवनते न म्रीभू
ते सति कथं भूते त्वयि साङ्गि
धनुर्विद्यते यस्य स शङ्की ॥ त
स्य श्रीकृष्णस्य वरीचोरे
सति = वरीस्य चोरे वरी
चोरः तस्मिन् ॥ न त्वेकते
भुवः पृथिव्याः एकं मुक्ता
गुणं = स्थूलं मध्ये द्रुनी
लं द्रुनं यस्य स तं ॥ ५१ ॥ हे
मेघ त्वं तां चर्मवतीं न तीर्थ
व्रजगच्छ किं कुर्वन् अपा
त्रं पात्रं कुर्वन् इति आत्मवि
वं पात्री कुर्वन् केषां दश
पुरनगरस्य बधः तासां ने
त्राणि तेषां कोटहलानि
तेषां पुनः कथं भूतानां =
उपरिविलसंती प्रसरंती
कृष्णसारः कृष्णधवलाः
प्रभाकांति येषां ते तेषां
कस्मात् पद्मोत्प्लेपात्
मेघो मेघत्वात् = पुनः

मेघदूतकाव्यं

२०

॥ हित्वा त्कं त्यक्त्वा हृत्नां मंदिरां अभिमतः श्रेष्ठः रसो यस्यासातां रेवत्याः लोचयोऽग्रं कं विद्यते यस्यां सातां
एते न रेवती मपि त्यक्त्वा नित्यर्थः बधूनां संवन्धिनां कौरवपाडवानां स्नेहे न इमे मम मुहुरः तेषां कतमे
पि यो धनी यान भद्र इति संचिंत्य सरस्वती तीर्थयात्रया प्रयात इत्यर्थः ॥ २॥ समरात् विमुखः स लांगलं
हलं प्रतियस्य सवलभद्रः सिधेवे विवृते बने यानीयानां सरस्वत्याः इमाः सरस्वत्यः तासां ॥ ५४ ॥ इति
मुरवानि ॥ ५३ ॥ हित्वा ह्येतां मभिमत रसां रेवती लोचनां कां बंधुप्रीत्या मम रविमु
खो लांगलायाः सिधेवे ॥ हित्वा तां सामभिगममपां सोम्य सारस्वतीनां मंतः शुद्ध
स्वमपि नैविता वसमात्रेण हंसः ॥ ५४ ॥ तस्माद्देहे नैक नखलं शैल राजावती
संजिहोः कन्यां संगरतनयस्वर्गसोपानपंक्तिं ॥ गौरी वक्रकृत्तुटिरचनां याविह
स्यैव फेनैः शंभोः केशग्रहणमकरो दिंदुलग्नो विहस्ता ॥ ५५ ॥ तस्याः पातुं सुरग
ज इव व्योमि पूर्वा हलं बी ॥ त्वं वै दृष्टस्फटिकविशदं तर्कयेत्तिर्यमनः ॥ संसर्प्य
त्याः संपदि भवतः श्रोत सिंशययासां ॥ स्यादस्या नोपगतयमुना संगमे वाभि
रमा ॥ ५६ ॥ आसीनानां मुरभित शिलं नोभिगंधैर्मगाणां ॥ तस्या एव प्रभवमव

॥ तस्मात् कुरुद्वेष्टात् क
नखलं तीर्थं प्रनुलं क्रीक
त्य इति अनुक नखलं ॥
सगरस्य तनयाः तेषां स्वर्ग
स्य सोपातपंक्तिः तां गो
यीः वक्रं गौरी वक्रं तस्य या
भ्रुकुटिरचनातां ॥ ५४ ॥ इंदो
लग्नानुमय एव हस्ता य
स्याः सा ॥ ५५ ॥ पूर्वा द्वे नग्र
प्रभागे नलं वनेयः सक्ष ॥ प्र
ष्टस्फटिकः तद्वत् विशदं
निर्मलं ॥ ६॥ तर्कविचारणे
तिरश्चीनं ६॥ गच्छत्याः सप
दिशीर्घनिपातः ॥ न स्या
नं ॥ प्रस्थानं ॥ प्रस्थानेन पग
ताया यमुना तस्याः संगमो
विद्यते ॥ यस्या साः म
नोज्ञा स्थितानां सुरभि
ताः शिलाः यस्य सतं क
स्तुरिका परिमलैः

दिनास्वांगहवफलं भविष्य
तीतिभावः ॥ ५ ॥ हिमवत्पर्व
तेमुक्तप्रधायेनसतं = अष्ट
पदाः = अतिक्रमेयुः = तुम
लादुःसहायाकरकावृष्टि
सैवहासोहास्यतेन अवकी
र्णीव्याप्ताः = कष्टस्थानं =
वाशहोअर्थीतरद्यौतकः
कष्टस्थानं = निःफलान्ना
सौप्रारंभान्निःफलारं
भः निःफलारंनेयलंयेषां
ते ॥ ५ ॥ इतिटीकार्या०
चरणयोः न्यासतं ॥ ७ ॥ अर्द्धः इंदु
मोलेयस्यसतस्य = निरंतरं न
पहतानपढौकितावैलिय
स्यसतं = भक्त्यानम्रः भक्ति
नम्रः ॥ प्रदक्षिणीकुर्याः चर
णान्यासेदृष्टेसति शरीराभा
वातइंद्रिभावात् दूरंअति
शयेननुद्धर्गताः पापाः ये
षांतेसमर्थभवंति = स्थिरं
मनस्वरं पङ्कगानां प्र

॥ नृत्यास्तस्थानं = पर्वतं धारयिष्यसि अधनः अमः अधमं तस्य विनयनं तस्मिन् मार्गं अमापहे ॥ १ ॥ हिमाचल
स्य = निषिणः = स्थितः = ॥ त्रीणि नयनानि यस्य सतस्य वृषः शुभ्रश्चासौ त्रिनयनश्च सतेन नुत्वा तोयोसौ पंकः तेन
उपमीयते इति = तां = शोभां तं = हिमाचलं चैत यदिवायो बहति = सति = सरलाश्च ते स्कंधाश्च सरलस्कंधाः ते
लंप्राप्य गौरं तु पारैः ॥ वैद्यस्य ध्वं अमविनयने तस्य शृंगे निषिणः ॥ शोभां शुभ्रं त्रि
नयनवृषोत्वा तपं कोपमेयां ॥ ५ ॥ तं वै द्वायो बहति सरलस्कंदं संघटजन्मा बाधे
तोल्का कृपितवमरी बालभारो देवाग्निः ॥ अहस्ये न शमयितुमं लं वारिधारा स
हस्यै रं पन्नार्तिप्रशमन फला संपदो ह्युत्तमानां ॥ ५ ॥ ये सं रं भो तत न र न साः
स्वांगभंगाय तस्मिन् मुक्ताधानं संपदि सरं भ ॥ ५ ॥ लं यये युर्न वं तं तान् कुर्वी
थास्तु मलकरकावृष्टिहासावकीर्णी के वानं स्फः परिभवपदं निः फलारं भ
यनाः ॥ ५ ॥ तत्र व्यक्तं दृष्टि वै रण न्यास मर्द्धे दुमौ ले ॥ शश्वत्सि हरे रू प ह त व लं
भक्तिनम्रः परीयाः ॥ यस्मिं हृष्टे कै रण विगमा हृष्टं मूढ त पापाः ॥ संकल्पं ते स्थि
थादीनां पदं स्थानं तस्य प्राप्तिः तस्यै = अद्वावंतः ॥ ६ ॥ इतिटीकार्या ॥ ०

दूरं

षां संघटः संजोगः सरल
स्कंधसंघटः तस्मात्तज्ज
नयस्यसः ॥ २ ॥ बाधेतपी
दुयेता ॥ २ ॥ उल्काभिः ज्वा
लाभिः कृपितः कृप्यं नी
तः चमरीणां बालभारः
चमरी बालभारो येन स ३
योप्यो भवसि = तदा स नंद
वाग्निः = अलं त्यर्थः = वारि
णां धाराः तेषां सहस्राणि
तैः = प्रापन्नानां आपद्ग
तानां प्रार्तिः पीडा तस्याः
घशमनं तदेव फलं य
स्यां ता यदि प्रार्तेषु नोप
कुर्वति तदा किमेताभिः
प्रयोजनं जाना अपि नि
ष्फला इत्यभिप्रायः = हि
यस्मात् ॥ ५ ॥ इतिटीका
अथाग्रे ॥ सं रं ने रा म हो दे
केण यदुत्तमं तत्र र न सा
ः सत्वरः निजांगविनाशा
यः तेषां विरिगद्वुरयाता

इश्वरस्य = विकटहासः ॥
६३ ॥ इति टीकायां ॥ ०

मेघदूतकाव्यं

१०

॥ मधुरं यथा स्यात्तथा = सखिद्वयं शाः ॥ ११ ॥ प्रियमागारं धाः = मधुरकंठमिः = निहादं वाणी-प्रस्थित्यस्य सनिहादी
= तेतव = मुरुजमर्दलशष्टः = चेत्यदि = गुहासु = गीतनृत्यवाद्यत्रयसंगीतं तस्यार्थः हिमवति = भविष्यति इत्येवं
शीलः भावी = समस्त ॥ ६१ ॥ इति टीकायां ॥ हिमाचलस्य तस्य समापे = हंसानां मानसरोवरगच्छतानां द्वारं = भृगुपतेः
परशुरामस्य यशः प्रसरणं पुरा किल तेन क्रौञ्चगिरिः शरैर्विदारं त इति ॥ विवरं वर्तते = तेन क्रौञ्चं ध्रेण नदीची

रागपदप्राप्तये श्रद्धधानाः ॥ ६० ॥ शृण्वन्ते मधुरमनिलैः कीचकाः पूर्यमाणाः सर
काभिस्त्रिपुरविजयो गीयन्ते किं नरीभिः ॥ निहादी ते मुरुज इव वै कंदरेषु ध्रु
निः स्यात् संगीतार्थे ननु पशुपते स्तत्र भावी समग्रः ॥ ६१ ॥ प्रालेयादेरुपतटम
ति क्रम्यतां स्तान् विशेषान् ॥ हंसद्वारं भृगुपतियशोवर्त्मयः क्रौञ्चं ध्रु ॥ ते नो दी
ची दिशं ननु सरैस्तिर्यगायामशोभी ॥ श्यामः पादो बलिनिधमना मुच्यतस्यै
व बिलो ॥ ६२ ॥ गत्वा चोदं देशमुखमुजोत्थी सितप्रस्यसंधेः ॥ कैलाशस्य त्रि
दशवनितादर्पणस्योतिथिः स्याः ॥ ष्णंगोष्ट्रायैः कुमुदविशदैर्यो वितत्यस्थि
तखं ॥ राशीभूतः प्रतिदिशमिव अंबकस्याहं हासः ॥ ६३ ॥ उत्पश्यामित्वयितं

गच्छेः ॥ तिर्यक्यो सोऽप्रा
यामञ्चविस्तारश्च तिर्य
गायामः तेन शोभते इत्ये
वंशीलः बले नियमने अ
भ्यद्यतस्य कृतोद्यमस्य
॥ इति टीकायां ॥ ६२ ॥ दश
वदनदोः पटलचो लि
ततटसंधिवंधस्य = दश
मुखा नियम्य सतस्य भु
जाः ताम्रिः नृणां सितः चा
लितः प्रस्यस्य तटस्य संधि
र्यस्य सतस्य ॥ त्रिदशा
नां देवानां याः वनिताः
तासां दर्पणः सतस्य = प्रा
धुर्गोको भवेः = ष्णं गातां
नृणां या मन्त्रा नितैः
कुमुदवत् त्रिंशदानितैः
यः कैलाशः = स्वां काशं
पुंजाभूतं अराशि राशि
भूतः १० इति राशि
भूतः = दिशायां दिशा
यां इति प्रतिदिशं ॥

त्वांताः मोचयिष्यतीति भा
वः हेमः अंभोजानि हे
मांभोजानि निप्रसव
ति इत्येवंशीले हेमांभो
जप्रसवि च कामं प्रति
शयेन मुखस्य पटः मुख
पटः कृणं यावत् मुखप
टस्य प्राप्तिः तां = करि
णां वदनाच्छादनं वासः
मुखपट उच्यते = च ॥०

॥ तदंगतः तदंगतस्तस्मिन् ॥ सिग्धं तैलेन भिन्नं मद्दितं यत् अंजनं तद्वत् प्राभायस्य सतस्मिन् ॥ सद्यस्तत्का
लः कृतः कर्त्तव्यो यो सौ हिरदस्य दशनस्तस्य छेदः खंडः तद्वत् गौरः तस्य ॥ स्तिमिते निश्चले येन येन ताभ्यां प्रेरु
णीयातां = स्कंधस्यापिते = हलं विजृहीति हलभृत् तस्य = भावनी = मेचके स्यामे ॥ ६४ ॥ इति टीकायां ॥ हित्वा त
त्कोः भुजगानां वलयं भुजगवलयं शिवं ॥ दत्तहस्तो यस्य सा ॥ तरंगयं किं निमो न ता कारेण ॥ विरचितं वपुर्ध
टगते स्निग्धभिन्नां जनानामे ॥ सद्यः कृतहिरददर्शनं छेदगौरस्य तस्य शोभा ॥ मंदेः
स्तिमितनयनप्रेरुणीयां भवित्री ॥ मंशान्यस्ते सति हलभृत् तो मेचके वाससीव ॥
६४ ॥ हित्वा तस्मिन् भुजगवलयं शंभुना दत्तहस्ता ॥ कीडाशे लेयं दिवं विचरेत्पा
दचारेण गौरी ॥ मंगी भक्त्या विरचितवपुस्तंभितां तज्जलो घः ॥ सोपानत्वं कुरु
मणितटारोहणाय ग्रयायी ॥ ६५ ॥ तत्रावश्यं कुलिशवलयो द्यद्वनोद्गीर्णतोयं
नेष्पंति त्वां सुरयुवतयो यंत्रधारा गृहत्वं ॥ ताभ्यो मोहस्तव यदिसंखेधर्मन
ध्वस्य न स्या ॥ कीडालोलाः अवरापरुषैर्गज्जितैर्भाषयेस्ताः ॥ ६६ ॥ मेहां भोज
प्रसवि सलिलं मानसस्योददानः ॥ कुर्वन् कामं हरेण मुखपटप्रीतिं मेरावरास्य

नसः स्तंभितः निश्चली
कृतः अंतर्मध्ये जलस्य न
घः प्रवाहो येन स = पाद
श्रेणितां ॥ ६७ ॥ मलीनां तटा
निमणितटानि तेषां आरो
हणं तस्मै ॥ अग्रे याति इत्ये
वंशीलः ॥ ६५ ॥ इति टीका
यां ॥ तत्र केलाशे कु
लिशेः हीरकैः उपलक्षिता
नि वलयानि तेषां द्यद्वनेम
नसंघट्टने नोद्गीर्णतोयं ये
न सतं ॥ प्रापयिष्यति खलू
रिका गृहत्वं यंत्राणि अने
कसंचारे चतुरांतर्विवरा
वनासितपुत्रिकादीनि त
त्करतलाद्यवयवप्रवृत्त
वां रिधाराभिः उपलक्षितं
ग्रीष्मसंतापशमनं धनिनां
धामयंत्राधारा गृह उच्यते
सुरयुवतिभ्यः = मोचनं =
निदाघप्राप्तस्य अवरायोः
परुषाशितैः = कर्णकठि
तैः = तदात्वं तां स्त्रियः भा
षयेः त्रासयेः नीरुकत्वात्

हंते = अभ्रं लिहंतीति
 अभ्रं लिहाः अभ्रं लिहा
 अभ्राघेष्वांते = आकार
 मेघदूतकाव्य०

शालमाग्राः सप्तमूभिध
 चलगृहाः ११ शदृशंक
 हंसमर्थावर्तते = यत्र
 अलकायां मध्यमानैः ॥
 ६४ ॥ इति टीकायां ॥
 विमानोस्त्रीदेवयानेस
 सभूमौ च द्वा द्वनीति या
 दवः ॥ ३ ॥

॥ कं पन् = कस्य वृक्ष पल्लवानि = वस्त्राणि = नाना बहु प्रकारावेष्टा विद्यते येषु ते तैः ॥ विलासैः तिर्विशोः नृपसुंती
 याः तैर्न गेन्द्रं कैलाशं कैलाशस्य अंके ६० वल्लभस्यैव = अस्तंगंगेव दुकूलं यस्यासातां पदैः अस्तंगंगावतदुकूलं
 सुदमवस्त्रयस्यासातां २। कामेन चरति इत्येवंशीलः कामचारी तस्य संबोधने हे कामचारिन् या। अलका = वः

धन्वन् कैल्यदुमकिशलयान् शुकानीव वातैर्नीनावेष्टैर्जलदलितैर्निर्विशैस्तनै
 गेदुं ॥ ६१ ॥ तस्योत्संगे प्रणयिन इव अस्तंगंगादुकूलान् न त्वेष्टानपुनरलकां स्नास्य
 मेकामचारिन् यावैः कालैर्वहति सैलिलोद्धारमुच्चैर्विमानैर्मुक्ताजालप्रथितम
 लकं कोमिनीवाम्भ्रवृन्दं ॥ ६२ ॥ विद्यत्वंतं ललितवनिताः सैन्दवाप्यसंचित्राः संगी
 ताय प्रहतमरुजाः स्निग्धगंभीरघोषं अंतस्तोयं मणिमयभुवस्तुंगमभ्रं लिहाग्रा
 ः प्रासादास्त्वांतुलयितुमंलयेत्र तैस्तेर्विशेषैः ॥ ६३ ॥ शष्पश्यामादिनकरहयस्य
 हि नो यत्र बाहाः शैलोदुग्रास्त्वमिव करिणो वृष्टिमंतः प्रभेदात् योधाग्रण्यः प्रति
 दशमुखं संयुगे तस्थिवांसः प्रत्यादिष्टाभरणरुचयश्चंद्रहासव्रणोंकैः ॥ ०० ॥ हस्ते

युष्माकं = वर्षी काले ॥
 सलिलं नृद्विरतीति सा
 लिलोद्धारं = मुक्तानां
 जालानि मुक्ताजालानि
 तैः प्रथितं मुक्ताफलमुं
 थ्युं = केशं ज्ञातावे
 कवचनं = मेघसमूहं ॥
 ६४ ॥ इति टीकायां ॥ वि
 द्यत् विद्यते मस्य सतं
 ललिताः चतुराः वनिता
 येषु ते = इन्द्रचापेन सह
 वर्तते इति सैन्दवापस्तं।
 चित्रैः सह वर्तते इति स
 चित्राः ॥ प्रहताः वादि
 ताः मरुजामर्दलाः येषु
 ते ॥ स्निग्धः करीमुखा
 वहः गंभीरो गुरुतरः घो
 षः धनिर्यस्य सतं अंत
 स्तोयं य ११ स्य सतं = मणि
 मयाः नूयेष्वांते मणिम
 यभुवः अत्र अपां साध
 म्यात् चंद्रकांता मणौ

दृतेन छिन्नं त्रुटि तं सत्रं येषां
 तेतैः ॥ निशायाः अयं नैशः = रा
 त्रैः मार्गः कामिनीनां अभिसा
 रिकाणां सूर्योदये जनैः सूच्य
 ते ॥ ७३ ॥ इति टीकायां नी
 व्याः बंधः नीवीबंधः तस्य य
 । त्र नष्टु नंतेन शिलं यथा स्या
 ॥ तथा स्त्री परिधान वस्त्रं नी
 वीबंध नुच्यते । च वस्त्रं = रागा
 त्र = अभिष्टताः करायेषां तेते
 षु = चंचल हस्तेषु = अर्चिषा
 । ज्वालायां तुंगाः तान् = सन्तु
 खं = हंसानां श्रेणिः हंसश्रे
 णिः

॥ बालश्चासौ कुंदश्च बालकुंदः तेन अनुविद्धं व्यासं इति महेशं तवर्णिनं = रोधस्य प्रसवं रोधप्रसवं तस्य रजः तेन लो
 धपुष्पपराजोपां दुता इति शिशिरत्वं चूडापाशः केशबंधनमुच्यते एतेन वसंतवर्णिनं = कुरवकं वृ
 क्विशेष एतेन ग्रीष्मः ॥ सीमंते केशमार्गे नीपंकदं वकुसुमं ॥ ७१ ॥ इति । वर्षा = यत्र त्वकायां = अने दुःख
 वृत्तते
 लीलाकर्मलमलकं बालकुंदानुविद्धं नीतारोधप्रसवरजसापां दुतामाननश्री
 चूडापाशेन च कुरवकं चौरुकर्मेशरीयं सीमंते च त्वदुपगमजं यत्र नीपंवधू
 नां ॥ ७१ ॥ आनंदोत्थं नयनसलिलं यत्र नान्यैर्निमित्तैर्नान्यैस्तपःकुसुमशरजा
 दिष्टसंयोगसाध्यात् ॥ नान्यैर्नयत्रप्रेणयकलहादिप्रयोगोपपत्तिर्वित्तेशानां
 नैव खलु वयो यौवनादप्यदस्ति ॥ ७२ ॥ गालकं पादलकललितैर्यत्र मंदारपुष्पै
 र्पत्रच्छेद्यैः कनककमलैः कर्णविश्रंसिभिश्च मुक्ताजालैस्तनपरिसरश्चित्र
 सूत्रैश्च हारैर्नैशो मार्गः सवितुरुदये सूच्यते कामिनीनां ॥ ७३ ॥ नीवीबंधो
 षु सनशिथिलं यत्र यद्वांगनानां वासः कामादनिभृतकरेष्वादिपत्सु प्रिये

शोकादिभिः = कुसुमश
 रात् जातस्तस्मात् = इष्टस्य
 संयोगः इष्टसंयोगसाध्यः
 तस्मात् खलु निश्चयेन ।
 गतेः न कं पः तस्मात् = ।
 शीघ्रगमनात् अलकात्
 केशात् ललितानि पति ।
 ताति तैः मुंदाराणां पुष्पा
 शिमंदारपुष्पाशितैः ॥
 एतावता तत्र अलकायां
 सर्वदा षडपिरुतवः सं
 भूयति हंतीति भावः ॥
 पात्राणां छेद्यानि पत्रछे
 द्यानि तैः नागबल्लीपत्र
 खंडैः । स्वरुक्कमलैः क
 र्णैः अः विश्रंसः पतनं वि
 द्यते येषां तानि तथा तैः =
 मुक्तानां जालानि समूहा
 नि विद्यते येषु ते तैः स्तन
 योः योसौ परिसरः संघ

॥ जलजरीभूयजालविवरे
निर्गच्छति भवंतो पितवा
कारनिपुणास्तथा निर्ग
मेघदूतकाव्य०

छंतुविचक्रणाः शतं
डंभूताः १२ जलमुचं
तिइतिजलमुचः त्वाद
शाएवनिष्पतंति ॥११॥
इतिटीकायां॥

॥ चंचहस्तेषु = अर्चिषाज्वालायातुंगाः तान् = सम्मुखं = हंसानां श्रेणिः हंसश्रेणिः तयारचितारसा नामेखला
यास्यांताः नित्यं पद्यानियामुताः ॥ केकायां नत्कंटा केकोत्कंटाः ॥ भवनं शिखिनः ते = नित्यं भास्वतदै
दिप्यमाना कलापाकेशसमूहायेषांते = नित्यं ज्योत्स्नाः येषांते प्रतिहतायातमोवृत्तिः ग्रंथकारवृत्ति
तयारम्पाः रात्रिमुखानि = ॥१०५॥ इतिटीकायां॥

षु ॥ अर्चिस्तुंगान्भिमुखं मैपि पाप्यरन्नप्रदीपान् ॥ ह्रीमूढानां भवति विफलः प्रेरित
श्चूर्णमुष्टिः ॥ १०४ ॥ यत्रोन्मत्तभ्रमरमुखराः पादपानित्यपुष्पा ॥ हंसश्रेणीरचितर
सना नित्यपद्यानलिन्यः ॥ केकोत्कंटा भवनं शिखिनो नित्यभास्वत्कलापा ॥ नित्य
ज्योत्स्नाः प्रतिहततमोवृत्तिरम्पाः प्रदीपाः ॥ १०५ ॥ ग्रहीणां तर्भुवननिधयः प्रत्यहं
रक्तकंठैः रुहायद्भिर्द्वेनपतियशः किं नरैर्यत्र साहं ॥ वैभ्राजारव्यं विबुधवनितावा
रमुख्यासहाया ॥ बद्धापानं वैहिरूपवनं कामिनो निर्विशंति ॥ १०६ ॥ नेत्रा नीताः स
ततगतिनायै हिमानाग्रभूमी ॥ गलेख्यानां नवजलकसौंदर्यमुत्पाद्य सद्यः ॥
शंकास्पष्टा इव जलमुचस्त्वादृशायत्रजालैर्धूमोद्गारानुत्कृतिनिपुणा जर्ज

॥ ग्रहीणाः ग्रहयाः ग्रंतर्भव
नं भुवनमध्ये निधंयो येषां
ते = प्रत्यहं निरंतरं = मधु
रकंठैः विबुधानां देवानां
वनिताः तास्ववारमुख्याः
वेष्याः तास्वसहाया येषां
ते रचितयानगो
ष्टीकं = विलासयंति ॥
॥ १०६ ॥ नयतीतिनेतातेन
नेत्रा = सततं गतिर्यस्य स
तेन = नीता प्रापिता यस्या
अलकाया विमानानि
यद्विमानितासां अग्रभू
मयः ताः = चित्राणां = भ्रं
सलक्षणां अत्रास्मानिव
षड्विधं निस्तृत्रितमि
तिभयत्रस्ता = गवाह
मार्गेः धूमस्पन्द
रः धू १२ मोद्गारः तस्य
अनुकृतितुल्यता तत्र
निपुणा = धूमोद्गारोपि

॥यंत्राणि पुत्रिका प्रभृतीति
तद्युक्तेषु जालेषु प्रवलं वो
येषां ते ॥६॥ तव आवरांत
स्यापगमः तेन विशदयति
मलाः तैः ॥७॥ चंद्रकिरणैः
ः मालुं दूरी कुर्वति = जल
स्यलवाः जललवाः स्फु
टाश्च ते जललवाश्च स्फु
टजललवास्तान् स्फुटं
तिह्वरं तिह्वरं शीलाः
॥चंद्रकांतमणयः ॥८॥
इति टीकायां ॥ ताव
तत्रित्रं नाना विधं वा सो
वस्त्रं सूते ॥ विन्नमस्य
विलासस्य आदेशः शि
ख्यातत्र दहं चतुरं ॥ पु
ष्पविकाशं सूते ॥ पल्ल
वैः ॥
स्यंदी किंचित् चलने स्यं
दिनः प्रकटजललवविं
दूनुह्वरंतः ॥९॥ ॥१॥

॥याः गंगायाः सलिलैः शिशिराः सीतलाः तैः कल्पवृक्षाणां = तटं तटं अनुलही कल्प इति अनुतटं अनुतटं रुहं
ति इति तटरुहाः तेषां = वारितः नृलोघासांताः = गवेह्वरीयेः कनकस्य सिकतासातासुयोसीमुष्टेः निह्वे
पः तेन गूढाः तैः ॥२॥ मंते ॥ रूपातिशयाद्देवैरभिलषिताः अलकायां कन्यकाः नतु नार्थः ॥१८॥ इति टीकायां
गनिष्पतंति ॥११॥ मंदाकिन्याः सलिलशिशिरैः सेव्यमानां मरुद्भिर्मंदाराणां मनु
तटरुहां धायया वारितोत्साः ॥ प्रचेष्ट्यैः कनकसिकतामुष्टिनिह्वेपगूढैः सं
कीडंते मणिभिर्मरपार्थितायेत्र कन्याः ॥१८॥ यस्यां येहाः शितिमणिमयान्येत्पह
र्मस्थलानि ॥ ज्योतिस्थायाकुसुमरचना न्युत्तमस्त्री सहायाः ॥ आसेवंते मधुरंति
फलं कल्पवृक्षप्रसूतं ॥ त्वजंभीरधनिषु शनकैः पुष्करेष्वाहतेषु ॥१९॥ यत्र
स्त्रीणां प्रियतमनुजालिंगनोष्ठासितानां मंगलानि सुरतजनितां यत्र जालावलं
वाः ॥ त्वसंगेधापगमविशदैः प्रेरिताश्चंद्रपादैः ॥ मालुं पंतिस्फुटजललवस्यंदि
नश्चंद्रकांताः ॥२०॥ वासश्चित्रं मधुनं यनयोर्विन्नमादेशदहं ॥ पुष्पोद्भेदं सह किं

शितयश्च ते मणयश्च शि
तितैः निर्वृता निनीलम
णिमयानि प्राप्य सौ।
धोपरितनभूमीः ज्योति
षां छाया एव कुसुमानां
रचनावेषु तानि = तारक
प्रतिबिंबपुष्पानि = क
ल्पवृक्षात्प्रसूतं सतं =
उत्तमाश्च ताः स्त्रियश्च न
तमस्त्रियताः एव सहा
यायेषां ते = तव गंभीरो
धनियेषां ते तेषु = मंदं
मंदं यथा स्यात्तथा पुष्करे
षु मंदं जेषु = आहतेषु व
जाडवं केषु ससु ॥१९॥
इति टीकायां ॥ प्रियत
मस्य भुजाः तेषां आलिंग
नं तेन नृष्ठासिताः परि
आताः तासां ॥ सुरतेन
जनिता सुरतजनिता ताः
६॥

मेघदूतकाव्यं०

१३

॥ प्रनेकप्रकारं चरणस्रवकमलंचरणकमलेयोसो न्यासः तस्य योज्यः तं पूर्णं ॥ १॥ सूते जनपतिः प्राभूषणं
ज्ञात्वा इष्टं धनपतिः सखा अर्थात् सेवको यस्य सतं २। धनुषं षट्पदं ज्ञायस्य तत् षट्पदं भूभ्रंजेन स
ह वर्तते इति स भूभ्रंजं एवं यथा स्यात् तथा ३। प्रहितानि आरोपितानि नयनानि येषु ते तैः कामिनः खलद्व्यानि वैध्या
नि कामिलद्व्यानि तेषु ४। सफलैः १। कंदर्पस्य ४। चतुराश्रिता वनिताश्च चतुरवनिताः तासां विभ्रमाः तैः ४। निष्प

शलये^{१५} भूषणानां^{१६} विकल्पानां^{१७} लाक्षागां^{१८} चरणकमलन्यासयोग्यं^{१९} वयं^{२०} स्पामैकः ।
सूते^{२१} सकलमंबला^{२२} मंडनैकं^{२३} ल्यवृत्तः ॥ ८१ ॥ मत्वा^{२४} देवं^{२५} धनपतिं^{२६} सर्वं^{२७} यत्र^{२८} साक्षा
हसंतं^{२९} प्रायश्चापं^{३०} न वै^{३१} हतिं^{३२} भयान्^{३३} मन्मथः^{३४} षट्पदं^{३५} सभ्रंजं^{३६} प्रहितनयनैः^{३७}
कामिलद्व्येषमो^{३८} ध्ये^{३९} स्तस्यारं^{४०} मश्च^{४१} तुरवनिता^{४२} विभ्रमैरेव^{४३} सिद्धः ॥ ८२ ॥ तत्रागा
रं^{४४} धनपतिगृहा^{४५} दुत्तरेणा^{४६} स्मदीयं^{४७} दूरा^{४८} न्नहं^{४९} सुरपतिधनुश्चारुणा^{५०} तोरणेन^{५१} य
स्यो^{५२} द्याने^{५३} कृतकतनयः^{५४} कांतया^{५५} वैर्हितो^{५६} मे ॥ हस्तप्राप्य^{५७} स्तवकनमितौ^{५८} बालमं
दारवृत्तः ॥ ८३ ॥ वापी^{५९} वा^{६०} स्मिन्^{६१} मरकतशिलावद्^{६२} सौपानमाग्री^{६३} हैमे^{६४} स्खन्ना^{६५} वि
कवकमलैः^{६६} स्निग्धवै^{६७} दूर्यनालैः^{६८} यस्यां^{६९} स्तोये^{७०} कृतवसतयो^{७१} मानसं^{७२} सन्निकु^{७३}

नः ॥ ४॥ ८२ इति टीकायां ॥
प्राजारं गृहं = उत्तरदि
प्रागेन न पल्लु कृतं = प्र
स्माकमिदं प्रस्मदीयं ५
प्रेक्षणीयं सुरपतेः धनुः
सुरपतिधनुः तद्दूरतेन
चारुणा ५। अर्थात् पंच
वर्गमणिमयेन ५। हस्ता
भ्यां प्राप्या हस्तप्राप्याः ह
स्तप्राप्याश्च तेस्तकागुष्ठा
श्च हस्तप्राप्यस्तवकाः तैः
नमिनः ६। ८३ ॥ इति टी
मरकतस्य शिलाः मरकत
शिलाः ताम्रिः वद्दः सौपा
नस्य मार्गे यस्यासा = ७॥
हेमश्मानि हैमानि तैः वि
कचानि च तानि कमला
नि तैः ८। स्निग्धानि वैडू
रीनां १३ नालानि येषां
तानि तैः कृता वसतिर्यै
स्ते ८॥ १०

॥तस्यावाष्पाःतीतरेरचितं शिखरं यस्य स मनोहरैः कनककदल्यः कनककदल्यः तासां वेष्टनं तेन प्रेक्षणीयः ॥२॥० ममगेहिनीस्त्रीतस्याः वल्लभः पर्वते = स्फुरिता दैदिप्यमाना तडित्तयस्य सते = क्रीडाशैलं स्वर ॥ चंचलपल्लवः मद्गुहो नुद्याने = कुरवकस्य कसेलस्य रतिर्वाडी यस्य स द्राक्कामंडपस्य ॥ गभीरक्ताशोक केशरौ तयोर्द्वयोः मध्ये एकः प्राद्यः

॥ न^१ध्यास्यंति^२मुपात^३शुचं^४स्त्वामं^५पिप्रेक्ष्य^६हंसाः ॥ ८४ ॥ तस्या^१स्तीरै^२रचित^३शिखरै^४पेश^५लै^६रि^७दनी^८लैः^९क्रीडा^{१०}शैलैः^{११}कनक^{१२}कदली^{१३}वेष्टन^{१४}प्रेक्षणी^{१५}यः ॥ म^{१६}हेह^{१७}न्या^{१८}प्रियं^{१९}इति^{२०}मं^{२१}खेचे^{२२}तसा^{२३}कांतरेण^{२४}प्रेक्ष्योपा^{२५}तं^{२६}स्फुरित^{२७}तडितं^{२८}त्वां^{२९}तमेव^{३०}स्मरामि ॥ ८५ ॥ रक्ताशोक^{३१}अल^{३२}किशल^{३३}यः^{३४}केशर^{३५}श्चात्रैकांतः ॥ प्रत्यासन्नौ^{३६}कुरवक^{३७}वृते^{३८}र्माधवी^{३९}मंडपस्य ॥ ८६ ॥ क^{४०}सख्या^{४१}स्तव^{४२}सह^{४३}मया^{४४}वामपादा^{४५}भिलाषी ॥ कां^{४६}क्षस्य^{४७}न्यो^{४८}वदन^{४९}मदिरां^{५०}दोह^{५१}दृष्ट्वा^{५२}ना^{५३}स्याः ॥ ८७ ॥ त^{५४}मध्ये^{५५}व^{५६}स्फटिक^{५७}फलिका^{५८}कांचनी^{५९}वासय^{६०}ष्टिः ॥ मूले^{६१}व^{६२}द्धाम^{६३}णिभि^{६४}रन^{६५}तिप्रौढ^{६६}वंशप्रकाशैः ॥ तालैः^{६७}सिंज^{६८}दलय^{६९}सुभगैर्न^{७०}र्तितः^{७१}कांतया^{७२}मैया^{७३}मध्या^{७४}स्ते^{७५}दिवस^{७६}विगमे^{७७}नीलकंठ^{७८}सुदृढः ॥ ८८ ॥ रभिः^{७९}साधो^{८०}मनसि^{८१}निहितै^{८२}र्लक्ष्णै^{८३}र्लक्ष्णै^{८४}र्येथाः ॥ ८९ ॥

रक्ताशोकः तव सख्याः काम पदं प्रभिलषति इत्येवं शीलः वर्तते कथं मया सह यथा हेरति समये वामपादप्रहारं प्रभिलषामि अन्यः केशरः वकुलः दोहदगर्भकपटेन वांछति ॥ ५१ ॥ तयो रक्ताशोक केसरयोर्मध्येंतराले स्फटिकस्य फलकं आसनपीठं यस्यासा = स्वर्णमया वासदंडः = न अतिप्रौढाः अनतिप्रौढास्तरुणास्ते च तेवंशातद्वत् प्रकाशो येषां तेतैः हरितमणिभिरित्यर्थः ॥ ७१ ॥ चंचपुटचाचपुटादिभिः सिंजंति शङ्खं तिचत्वा निबलया निच सिंजं दलया नितैः सुभगाः तैः ॥ ७१ ॥ शङ्खा यमानकं करणरम्यैः = वासयष्टि = सेवते ॥ ७१ ॥ संध्यासमये मयूरः मित्रं युष्माकं ॥ ८८ ॥

शिखरदशनाः शिखरवत
 दशनायस्याः सा शिखरद
 शमा रक्तदाडिमसदृश
 सा शिखरदशना तस्याचशि
 खरं गिरिः शिखरं पुनरुह
मेघदूतकाव्यं
 श्रेतयेव च प कदाडिम
 बीजा नामा १४ शिखरं
 लेपि चेति हेमचरिः इति
 आत्मानमसमीचीनं कवि
 समयविरुद्धत्वात् कवि
 समये हि देताः धवलाव
 र्ण्ये ते नरकाः नापि पाट
 लाः तथा च कालिदासे
 न रघुवंशे उक्तं तास्रोद
 रेषु पतितं दुमपल्लवेषु
 भिद्धैर्तहारगुलकाविश
 दं हिमोन्नतः आजातिन
 ध्वपदिभागतया धरो
 ष्टे लीलास्मितं सदशना
 र्चिदिवत्वं दीयं माघोप
 जगाद वदनं द्रुपदप
 र्यंतपातिनः नयनमध
 लिह्येत्समुदं शुदशनां
 शुभिः २ यंतांशवः तव

॥पूर्वोक्तैः हृदयस्तेः लिखितं वपुर्नयोज्यो ॥१॥ शंखपद्मनामानो निधी अत्र शंखपद्मो शब्देन शंखपद्माधिष्ठायिनो
 देवो विष्णुवत्सरो दृष्ट्वा ॥१॥ श्यामाश्वाया यस्मत् त = करिषोतस्मत्तां प्राप्य = शीघ्रं योसौ संपातः पतनं तस्य हेतुः
 तस्मात् ॥३॥ रम्या निमानूनि शिखराणि यस्य सतस्मिन् = भुवनस्य अंतर्मध्ये इति अंतर्भुवनं तस्मिन् पतितातां = अति
 कुरुत्वा
 रोपांते लिखितवपुषौ शंखपद्मो च दृष्ट्वा ॥१॥ कामाक्षायं भवनं मधुना महियोगेन नूनं
 सूर्यापायेन खलु कैमलं पुष्पतिस्वामभिष्यां ॥२॥ गत्वा सद्यः कलमतनुतां शी
 घ्रसंपातहेतोः ॥३॥ कीडाशैलेः प्रथमकथिते रम्यसानौ निषिन्नः ॥४॥ अहं संपतं भवनप
 तितां कर्तुं मल्याल्यमासं खद्योताली विलसितनिभां विद्युदुन्मेषदृष्टिं ॥५॥ त
 च श्यामा शिखरदशना पक्वविंवाधरोष्ठी ॥६॥ मध्ये कामाचकितहरिणी प्रेरणा
 निम्ननाभिः ॥७॥ श्रोणीभारादेलसगमनां स्लोकनम्रास्तनाभ्यां ॥८॥ यातत्र स्यात्कंवति वि
 षये सृष्टिराद्ये वधौ तु ॥९॥ तां जानीयाः परिमितकथां जीवितं मे द्वितीयं ॥१०॥ दूरी
 नृते मयि सहचरे वक्रवाकामिवैकां ॥११॥ गाढोत्कंषां गुरुषु दिवसेषु गच्छत्सु वा
 तमांसि समापयंत इत्याह ॥ तस्मादसदेतत् एतदोषपरिजिहीर्षया अशिखरदशना इति अकारं निःकाश
 यंतितदपिन सदिव सामुद्रकग्रंथविरुद्धत्वात् तथा हि देताः शिखरिणो यस्याः केशाभ्रमरवर्चसः पा
 णिपादं भवेच्छ्रोणं तां कन्यामुद्धहे दुधः २ तस्मादिदमप्यसत् अतः शिखरदशना इति पाठः साधनी
 यात् ५

शयेन अत्यानाः काव्ये
 स्याः सातां = खद्योतानां
 आलीखद्योतालीतस्याः
 विलसितं तस्य निभातां ॥
 विद्युतः उन्मेषः विद्युदु
 न्मेषः सैव दृष्टिः यस्य सतां
 = श्यामलेति वस्त्रीभिरामा
 वा अप्रसृता भवेच्छ्यामा
 शिखरं दाडिमीबीजं कुंद
 कलिका वा अथवा अशि
 खरा अतीदलादशनाय
 स्याः सावा शिखरं माणि
 क्यंतद्वदुज्जलदंतेति सुदं
 तीलात्तकेचित्पक्वदाडिम
 बीजालं माणिक्यं शिखरं वि
 दुः ॥१॥ पक्वं यत्विं वफलंतद्व
 त् अथरोष्ठो यस्याः सा ॥१॥ क
 टिप्रदेशे कृशाः चकिता
 भयवत्ताया हरिणीतद्वत्
 प्रेरणां ॥१॥ यस्याः सा ५
 नत्रमद्देववह्मणः मित
 भाषणी गाढं उक्तं वा
 यस्याः सातां ॥१॥

त्य-राग विश्रसस्यानं मनः
शून्यत्वाद्नवधारयंती॥
८।

॥तुहिनेनमथितातुहिनमथितातां॥१॥प्रहंसंमन्ये॥प्रवलंअविरलंयत्तुदितंतेनगच्छनेशोकयुक्तेनेत्रेयस्मिन्तत्त-॥मि
नवशोरागरहितोअधरोष्ठोयत्रतत्॥२॥नास्तिमकलस्यव्यक्तिर्यस्यतत्॥३॥लंवाकेसत्वात्तवअनुशरणंत्वदुनशरणं-
तेनल्लिष्टावाधिताकांतिर्यस्यसतस्य॥३॥पतिष्यतियावत्पुराणिपातयौसंज्ञालुट्॥४॥साममस्त्रीदेवपूजादि व्यापारेभ्य

लां॥जातांमन्येतुहिनमथितांपद्मनीवाभ्यरूपां॥१॥नूनंतस्याःप्रवलरुदितोद्धून
नेत्रंप्रियाया॥निःस्वासानामसिशिरतयाभिन्नवसाधरोष्ठं॥हस्तन्यस्तंमुखमंस
कलम्यक्तिंलंबालकत्वा॥दिदौर्देन्यंत्वंदनुसरणल्लिष्टकांतैर्विभर्ति॥२॥
आलोकेतेनिपततिपुरासंबलिमाकुलावा॥मत्सादृश्यंविरहतनुवाभावग
मंलिखंती॥एछंतीवामंधुरवचनांसारिकांपंजरस्थो॥कच्चिद्भुतुःस्मरसिर्सि
केत्वंहितस्यप्रियेति॥३॥नसंगेवामलिनवसनेसौम्यनिद्रिष्यवीणां॥मंजो
त्राकंविचित्रपदंगैयमुक्तातुकामा॥तंत्रीमाड्रीनयनसलिलैःसारयित्वाक
थंचित॥भूयोभूयःस्वयमपिहृतांमूर्च्छनांविस्मरंती॥४॥शेषानमसांन

प्राः=विद्योगदुर्बलं अत्र
वाशब्दोऽत्रविकल्पसूचकः
अत्रवाशब्दोऽर्थार्थे अन्यरू
पेयस्याःसातां॥१॥लंवाश्च
तेअलकाश्चलंबालकाते
षांभावोतस्मात्॥३॥वर्तमा
नापुरायावत्कदाकहिप्र
योगतः॥किंवृत्तेचापिलि
प्सायांभिद्व्यांकोत्रददाति
च एनेभ्यःमोगेभ्यःवर्त्ती
मानेनविष्यतिभवति=५-
पंजरःपक्षिणामालयःतव
स्थां=कच्चित्इष्टपरिप्रक्षे
हेरसिकेमुखःदुःखात्वाद्
वेदिनि हियस्मात्बल्ल
भाहंममगोत्रस्यनाम्नःअ
कंचिद्भूयस्मिन्तत्त-॥१॥
विरचितानिआरोहाऽवरो
हीचरक्रमेणनिवेशिता
निपदानियत्रतत्॥१॥पद
स्थःस्वरसंघानोगेयमित
अभिधीयते॥१॥सातवप्रा
लोनिपततिइतिपूर्वोक्तःकिं
कुर्वतीसावालाःसज्जिक

। स्नानेन = कठोरं । ८। गंडं
मयी दीकृत्या गंडं प्राणं
बते इत्येवंशीलं प्राणं
मेघदूतकाव्यं

लं वि । ८॥
१५

॥ प्राधिस्तु मानसी चिंता व्याधिस्तु देहसंभवा = प्राधिना कामा प्राधिका मामनः पीडा ह्रीणा । ५। सन्निधिरां स्या पितं
कं पार्श्वययासा = पूर्वदिग्भागे मूर्ति रिव कलामात्रं शेषं यस्याः सार्धं । गमनस्य दिवसः गमनदिवसः गमनदिवसात्
स्थापितस्तस्य देह ल्यामुक्ता नि वा नि पुष्पाणि देहली मुक्त पुष्पाणि तैः ॥ १॥ हृदये निहतो प्राणं नो यस्य स तं र
एते नक्त प्रकारः २। कालयापन के लघो न वंति । २। दिव पूजा व्यापार सहिता । दिवसे = ३। हे मेघ प्रहं इति शंके विचारयामि
गमनदिवसस्थापितस्यां वैधैवी विन्यस्यंती मुविर्गण नया देहली मुक्त पुष्पैः ॥ सं
योगं वा हृदय निहतारं न मां सादयंती प्रायेणैतैरमण विरहे ध्वंगं नानां विनोदाः
॥ ५॥ आदिक्रियां कुलकं ॥ स व्यापारं महनिन तथा पां मुये नमद्वियोगः शंके रात्रौ
गुरुतरश्रुचं निर्विनोदां सर्वं तै मत्संदेशैः सुखयितु मलं पश्य साध्या निशीथे ता
मुन्निद्रा मेव निशय नासन्न वातायनस्यः ॥ ६॥ प्राधिका मा विरह शयने सन्नि
धिरौ क पार्श्वी प्राची मूले तनु रिव कलो मात्र शेषा हि मां शोः नीता रात्रिः कृणमि
वमया सार्द्धि मिश्ररतैर्या ता मे वैलै विरह जनितै रं क्रमि र्यापयंती ॥ ७॥ निश्चा
सेनां धर किशलय ल्लेशि ना विद्विपंती शुद्ध स्नानात् परुष मलकं नून मां गंडलं

इति किं । ३। तथा कथं यथा
मद्वियोग ते तव संखी रात्रौ
पीडयेत् = गुरुतरः शुकशो
को यस्या सातां । ४। नास्ति हि
नो दो यस्या सातां । ४। सुखं ।
उत्पादय तुं समर्थः पतिवृ
त्तां मध्य रात्रौ = बालां । ४॥
निद्रारहिताः = अवनिष्टा
श्रीश्वशयनं = अवनिश ।
यनं तस्य आसन्नः समीपो
यो सो वातायनः गवाहः
तत्र तिष्ठतीति ॥ ५॥ विरहे
न सयनं वि तस्मिन् । ५॥
तां रात्रिः = विरहेण जनिता
नि विरह जनिता नितैः । ७।
निर्गमयंती = सातवालो
के निपतति इति संबंधः ।
किं कुर्वती सा बाला अ
धर मेव किशलयं अधा
र कि १५ शलयं तं कि
शयति इत्येवंशीलः सते
न । ८॥ विह्व इतस्तनो
नयंती । ८। केवलमुदक

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

॥ आर्द्रचित्त इत्यर्थः ॥ ११ ॥ कृतः स्नेहो येन तदा संभृतस्नेहं ॥ ११ ॥ प्रथम आसौ विरहश्च तस्मिन् ॥ १२ ॥ मन्योः भावः मनुभावः क्रोध
भाव इत्यर्थः ॥ १२ ॥ प्रपांगयोः प्रसरं प्र० रुद्धं प्रपांगप्रसरं यस्य तदा ॥ १३ ॥ अंजनस्य स्नेहः तेन शून्यं ॥ १४ ॥ मंदिरायाः ॥ १४ ॥ विस्मृतः
नूविलासो येन तदा ॥ १४ ॥ चलानि चतानि कुवलयानि च चलकुवलयानि चलकुवलयानां श्रीचल० श्रियः तुलाता
५ ॥ करेरुहंतीति कररुहा कररुहाणां पदानि कररुहपदानितैः ॥ १६ ॥ मुक्तानां जालं = ६ ॥ चिरं यावत्परिचितं परिचा

मेघदूतकाव्यं०

१६

णारतिराद्रितरात्मा ॥ १०१ ॥ अंत्यकुलकं ॥ जानैसख्यास्तवमयि मनः संभृतस्नेहम
स्मा ॥ दिव्यं भूतां प्रथमविरहेतामं हंतर्कयामि ॥ वाचालं मां नखलु सुनगं मनुभा
वः करोति ॥ प्रत्यक्षं ते निखिमं विराड्वातं रुक्तं मया यतः ॥ १०२ ॥ रुद्धापांगप्रसरमल
कैरंजनस्नेहशून्यं ॥ प्रत्यादेशादपि च मधुनो विस्मृत नूविलासं ॥ त्वय्यासंभ्रन
यनमुपरिस्पंदिशं कैमगाद्या ॥ मीनहोभाच्चलकवलयश्रीतुलां मेष्पतीति
१०३ ॥ वामश्रीं स्याः कररुहपदैर्मुच्यमानो मदीये ॥ मुक्ताजालं विरपरिचितं त्वा
जितो देवगत्वा ॥ संभोगांते मम मुचितो हस्तसंवाहनानां ॥ यास्य तूरुः सरसकद
लीस्तंभगौरश्चलत्वं ॥ १०४ ॥ तेस्मिन्काले जलद्वयं दिशौ लैध्वनिद्रासुखां स्या

यंप्राप्तं ॥ ६ ॥ देवस्य गत
देवगतितया ॥ १० ॥ योषः
१० ॥ हस्तावेव संवाहनाह
स्तसंवाहनातेषां ॥ १० ॥ र
सेन सहवर्त्तमाना इति स
रसा सरसा चासौ कदली
च सरसकदली तस्यास्तं
भस्तद्वर्त्तमानः ॥ १० ॥
लक्ष्मीचासौ निद्राचल
ध्वनिद्रातया सुखा ॥ १० ॥

१६

मुखं पस्याः सा = साममकां
 तो = उक्तेन स्नेहेन उच्यते
 सितमुल्कसितं हृदयं यस्याः
 सा ॥ ८॥

तस्मिन् काले ॥ १॥ न पविष्ठः सन् ॥ यस्तनिते तविमुखः स्तनितविमुखः ॥ १॥ यामशेषं ॥ यस्वप्रेलंघ्यः स्वप्रेलध्वस्तस्मिन् ॥ १॥ कं
 ठाच्युतं कंठच्युतं कंठच्युतं चतत् नुजलताग्रं थिचकंठच्युतं नुजलताग्रं थि ॥ २॥ गाढेन दृढेनोपगूढं गाढोपगूढं ॥ २॥
 स्वस्रजलकशिका स्वजलकशिकाः तानि शीतलस्नेन ॥ ३॥ स्वासौ स्वासयुक्तौ ॥ ३॥ विद्यद्भर्मे यस्य सः ॥ ३॥ स्तिमिते नि
 तत्रासीनः स्तनितविमुखो याममात्रं सहस्व माभूदस्याः प्रणयिनिर्मयि स्वप्रेलध्व
 कंथं चित्सैद्यः कंठच्युतमुजलताग्रं थिगाढोपगूढं ॥ १०५॥ तामुत्थाप्य स्वजलक
 शिकाशीतलेनानिलेन प्रत्यास्वस्थां सममभिनवैर्जीलकैर्मौलतीनां विद्यद्भ
 र्मे स्तिमितनयनां त्वसनाथे गाढाद्वैकुंधीरस्तनितवचनैर्मौलितानां प्रक
 मेथाः ॥ १०६॥ भर्तुर्मित्रं प्रियमविधवे विद्धि मामंबुवाहंतं संदेशे मनसि निहि
 तैरागतं त्वत्समीपं ॥ यो वृंदानि त्वरयति पथि आस्पतां प्रोषितानां मंदस्निग्धे
 र्ध्वनिभिरं वलावेशिमोहोत्सुकानि ॥ १०७॥ इत्याख्याते पवनतनयं मैथिलीवो मु
 खीसां त्वामुल्कं ठोशू सितहृदयावीक्ष्य संनाप्य वैवं ॥ ओष्यत्यस्मात्परमवहिता

अनेन यने यस्याः साता
 ॥ ४॥ त्वया साना यस्त्वत
 सनाथस्तस्मिन् ॥ ४॥
 स्तनितानां गज्जिताने
 रं वचना निस्तनितवच
 नानितैः ॥ ४॥ अंबुवह
 तीति अंबुवाहृतं ॥ ५॥ त
 स्य संदेशः तसंदेशास्ते
 ५॥ जित्वरासंभ्रमे ॥ त
 वसमीपः त्वत्समीपः तां
 ६॥ त्वरयति वेगं कार
 यति ॥ मंडाश्रतो
 स्तिग्धाश्रमं तैः ॥ ६॥ अ
 वलानां वेणयः प्रवला
 वेणयः तासां मोहः तस्मि
 न्नुत्सुकानि नुत्साहयु
 क्तानि ॥ ७॥ त्वधिष्ठा
 र्वाते कथिते सति = का
 कं इव मैथिली पवनतन
 यमिव ॥ यथा मैथिली
 पवनतनयं वीक्ष्य संना
 प्य अश्रोषत् चतुर्कं

स्वस्यांगं स्वंगं श्यामायां स्वंगः श्यामास्वंगस्तं = ८॥ सुष्ठु अंगः स्वंग इति वा ॥ ८॥

मेघदूतकाव्यं

१७

कांतानां दंतः कांतो दंतः = सुहृदोऽनुपहतः सुहृदुपहतः ॥ १॥ आयुर्विद्यते र्यस्य स प्रायुष्मान् तस्य संबोधने ॥ उपकारकत्वं ॥ प्रव्यापन्नः प्रसृतः ॥ २॥ कुशलविद्युक्तः त्वयारहितः ॥ ३॥ पूर्वभाष्यं पूर्वाभाष्यं = संदेशं ॥ सुलभविषदां सुलभा विषयतयेषां तेषां ॥ ३॥ एवं सत्यं = प्रकर्षणतनु = सूक्ष्मेण = गाढं यथा स्यात्तथा तस्य गाढतस्येन ॥ ४॥ अश्रेण सह वर्तमानं साश्रुतेन ॥ ४॥

सौम्यं^{१७} सौमंतिनीनां^{१८} कांतो^{१९} दंतः^{२०} सुहृदुपहतः^{२१} संगमा^{२२} लिकं^{२३} विदू^{२४} नः॥ १०८॥ तौ^{२५} मयुष्म^{२६} नौ^{२७} मवै^{२८} चना^{२९} दो^{३०} मना^{३१} वो^{३२} पक^{३३} तु^{३४} बू^{३५} या^{३६} देवं^{३७} तव^{३८} सहचरो^{३९} गम^{४०} गिर्या^{४१} प्रमथ्यः॥ प्रव्या^{४२} पन्नः^{४३} कुशलमवलने^{४४} पृष्ठं^{४५} तित्वा^{४६} विद्युक्तः॥ पूर्वाभाष्यं^{४७} सुलभविषदां^{४८} प्राणिनां^{४९} मेतदेवं^{५०} ॥ १०९॥ अंगे^{५१} नांगं^{५२} प्रतनु^{५३} तनुना^{५४} गाढतसेन^{५५} तसं^{५६} साश्रेणां^{५७} शुद्धद्वयं^{५८} मविरतो^{५९} कंठमु^{६०} कंठितेन^{६१} नुलो^{६२} श्वासं^{६३} समधिकतरो^{६४} श्वासिना^{६५} दूरवर्ती^{६६} संकल्पे^{६७} मे^{६८} विशिति^{६९} विधि^{७०} नावैरिणा^{७१} रुद्धमार्गः॥ ११०॥ शशा^{७२} र्व्ययं^{७३} यैदपि^{७४} किल^{७५} तैर्यः^{७६} सखीनां^{७७} पुरस्तात्^{७८} कर्मलो^{७९} लः^{८०} कथयितुं^{८१} मभू^{८२} दानन^{८३} स्पर्शलो^{८४} भातः॥ सौ^{८५} ति^{८६} कांतः^{८७} अवरा^{८८} विषयं^{८९} लोचना^{९०} म्या^{९१} मद्दृश्यं^{९२} स्वा^{९३} मु^{९४} कंठा^{९५} विरचितपदं^{९६} मनु^{९७} खेने^{९८} दमो^{९९} ह॥ १११॥ श्यामा^{१००} स्वंगं^{१०१} वकि^{१०२}

॥ अशुद्धवति^१ शोभे^२ वशी^३ ले^४ अशुद्धवं^५ ॥ ४॥ अवि^६ रता^७ अविरस्ता^८ नु^९ कंठा^{१०} प्रीति^{११} र्यस्य^{१२} सत्^{१३} अविरतो^{१४} कंठे^{१५} = ४॥ नु^{१६} कंठा^{१७} याता^{१८} नु^{१९} सनाय^{२०} स्यत^{२१} नु^{२२} कंठि^{२३} तंतेन^{२४} ॥ ५॥ नु^{२५} लो^{२६} श्वासं^{२७} स्वा^{२८} संयस्य^{२९} यस्मिन्वा^{३०} नु^{३१} लो^{३२} श्वासं^{३३} ॥ ५॥ समधि^{३४} कतर^{३५} नु^{३६} श्वासस्य^{३७} स्यत^{३८} समधितर^{३९} नु^{४०} श्वासीतेन^{४१} ॥ ५॥ दूरे^{४२} वर्तते^{४३} इत्येवं^{४४} शील^{४५} दूरवर्ती^{४६} ॥ ५॥ विशिति^{४७} नु^{४८} यति^{४९} ॥ ५॥ वैरमस्यास्ती^{५०} तिवैरीतेन^{५१} ॥ ६॥ रुद्धमा^{५२} र्ग्यस्य^{५३} स^{५४} ॥ ५॥ आननस्य^{५५} स्पर्शः^{५६} तस्मिन्लो^{५७} नस्त^{५८} स्मात्^{५९} ॥ ७॥ सः^{६०} यदुः^{६१} ॥ ५॥ वरा^{६२} स्य^{६३} विषयतं^{६४} ॥ ७॥ नु^{६५} कंठ^{६६} ॥ ५॥ याविर^{६७} चिता^{६८} नि^{६९} पदानि^{७०} विभक्त्यंता^{७१} नियस्मिन्तत^{७२} ॥ ८॥ ०

॥चकिताचासोहरिणीचचकितहरिणीतस्याःप्रेक्षणेनस्मिन्॥१॥दृष्टेःपातातान्॥१॥वक्रस्यछायातां=वक्रविंशस्वरूपं॥
 त्वर्थः॥वह्नीणांभारावह्नीभारास्तेषु॥१॥नद्यावीचयःनदीवीचयस्तासु=२॥भ्रुवोविलासाःभ्रुविलासास्तान्=२॥धा
 रयासिकंधारासिकंधारासिकंधततस्यलं चधारा०तद्वत्सुरभीतस्या॥३॥तवमुखंत्वमुखं तस्य॥३॥क्षिप्रकृपे=त्वंजा

तहरिणीप्रेक्षणेदृष्टिपातान्वक्त्रछायांशशिनिशिनांवह्नीभारेषुकेशान्॥१॥
 श्यामिप्रतनुषुनदीवीविषुभ्रुविलासानहंतैकस्यैकविदपिनंतैभीरुसादृश्य
 मस्ति॥१॥२॥धारासिकस्थलसुरभिणस्त्वमुखस्यांस्त्वबालदूरीभूतंप्रतनुमपि
 मांपंचवाणःक्षिणोति॥धर्मीतेःस्मिन्विगणयकथंवासराणिब्रजेयुर्दिकसंस
 कप्रविरलघनव्यस्तसूर्यातपानि॥१॥३॥मित्रासद्यःकिशलयपुटान्देवदा
 रुदुमाणांयैतत्क्षीरश्रुतिमुरभयोदक्षिणेनप्रवृत्ताः॥प्रालिङ्ग्यतेगुणवति
 मयातेतुषाराद्रिवाताः॥पूर्वस्येष्टंयदिकिलमवेदंगमेभिस्तवेति॥१॥४॥त्वामा
 लिख्यप्रणयकुपितांधातुरागैःशिलाया॥मात्मानंतैचरणपतितंयावदिच्छा

नीहि॥व्रजगती॥विष्णुसं
 सक्तःदिकसंसक्तश्चासौ
 प्रविरलघनव्य दि० तेन
 व्यस्तश्चादितःसूर्यातप
 येषुतानि=५॥किशलय
 नांपुटास्तान्=५॥कल्पव
 हाणां॥५॥कथंभूतातेवाताः
 तेषांक्षीरंतत्क्षीरं॥क्षीरस्य
 श्रुतिःश्रवणं॥क्षरणं॥तथा
 सुरभयः=६॥गुणविद्यंते
 यस्यासातस्यासंबोधनं॥६॥
 तुषाराद्रेःवाताःतुषाराद्रि
 वाताः॥वातैः॥प्रणयेन
 कुपितातां=धातोःरागाः
 तैः॥८॥चरणयोःपतित
 चरणपतितस्तं॥८॥

मेघदूतकाव्यं

१८

॥वदितैः=प्राश्नाद्यते। नोऽग्रावयोः=। दीर्घायामाः प्रहंशः पासां ताः = रात्रिः॥२॥सर्वीश्वताप्रवस्थाश्च तासु। २। मंदमंदप्रा
तपोयस्मिन्तत्॥३॥चुटुलेनयनेयस्यासातस्यासंकोधनं। ३। दुर्लभाप्रार्थतायस्यतत्तुर्लभप्रार्थनं। ३॥गाढानुष्मायासुताता
भिः॥४॥अशरणादीनं। ४। तववियोगतद्वियोगः तस्य व्यथा ताभिः॥४॥अवगणयन्सन=अलं वनं करोमि। ५। कल्याणोऽस्य

मिकर्तुं॥^{१३}अश्वे^{१२}स्तावन^{१०}मुहु^{१८}रुपचितै^{१४}र्दृष्टि^{१६}गालु^{१८}प्यते^{१६}मै^{१८}कूर^{१८}स्तस्मिन्नापि^{२३}नै^{२४}सहते^{२६}संग
मै^{२३}नो^{२३}हतांतः॥१५॥संक्षिप्यते^{१५}कृणमिव^{१२}कथं^{१३}दीर्घयामा^{१४}स्त्रियामाः॥सर्वावस्था
स्व^{१६}हरपि^{१७}कथं^{१८}मंदमंदातपं^{२१}स्यात्॥इत्थंचेत^३अदुलनयने^१दुर्लभप्रार्थनं^२मैगाढो
प्राभिः^७तमै^८शरणं^६त्वद्वियोगव्यथाभिः॥१६॥इत्थौत्मानं^३बहुविगणयन्ती^४म
नैवा^{२१}बलं^{२२}वेत^{२३}कल्याणित्वमपि^{११}सुतगं^{१२}मोगमः^{१३}कातरत्वं॥कस्यात्यंतं^{१४}सुखमुप
गतं^{२३}दुखमैकांततो^{२२}वा^{२१}नीचैर्गच्छत्युपरि^{२६}चैदशा^{२८}वैकनेमिक्रमेण॥१७॥ममाका
शप्रणिहितभुजंनिर्दयाश्लेषहेतोर्लब्धायास्तै^{१८}कथमपि^{१९}मया^{१४}स्वप्नसंदर्शनेषु॥
पश्यंतीनां^{११}नैखलु^{१२}बहुशो^३नस्थलीदेवतानां॥मुक्तास्थूलाः^{१६}तरुकिशलयेष्वंशु

स्तीति तस्यासंवेदनं=५॥
माप्रापं॥५॥कातरत्वं=सि
रंतरं=प्राप्तं॥५॥निरंतरः।
चक्रस्यनेमयःपुष्टिकाःता
सांक्रमःतेन=६॥प्राका
शेषाहितोप्रेरितोभुजो
येनसतं॥७॥निर्दययाप्रा
श्लेषहेतुस्तस्मात्। ७। स्वप्न
स्यसंदर्शनानिस्वप्नसंदर्श
नानितेषु॥७॥स्थल्याःदे
वताःस्थलीदेवतातासां
८॥मुक्तावतस्थूलामुक्ता
स्थूलाः। ८॥तरुणांकि
शलया नितरुकिशल
यानितेषु॥८॥

१८

प्रभूणां लेशाः ॥ ११ ॥ भुजगशयनं = विरहेन गणित = २॥ आत्मनः अभिलाषः ॥ परिणतः शरच्चन्द्रिकाः यासुताः स्तासु ॥ ३ ॥
 कंठेलग्रा = गत्वा प्राप्य = जागरिता = अंतर्हीसेन सह वर्तमानाय स्यात्क्रियायां = कौलीयका = कुशलोऽस्यास्ती
 तिकुशलीनं ॥ ६ ॥ अभिज्ञानस्य सदंतस्य दानस्तस्मात् ॥ ६ ॥ ज्ञात्वा ॥ धंसोऽस्तियेषां तेतान् ॥ ७ ॥ न भोगो

ले^१ शः^२ पतंति^३ ॥ ११८ ॥ शा^४ पां^५ तो^६ मे^७ भुजगशयना^८ दु^९ स्थिते^{१०} शार्ङ्ग^{११} पाणौ^{१२} शेषान^{१३} मा^{१४} सा^{१५}
 न^{१६} गमय^{१७} च^{१८} उरो^{१९} लोचने^{२०} मील^{२१} यित्वा^{२२} पश्चा^{२३} दा^{२४} वां^{२५} विरह^{२६} गणितं^{२७} तं^{२८} तं^{२९} मा^{३०} त्मा^{३१} भि^{३२}
 ला^{३३} षं^{३४} निर्व^{३५} द्यावः^{३६} परिणत^{३७} शरच्चन्द्रिका^{३८} सु^{३९} ह्नि^{४०} पासु^{४१} ॥ ११९ ॥ भूय^{४२} श्चा^{४३} हे^{४४} त्वं^{४५} म^{४६} पि^{४७} श^{४८}
 यने^{४९} कंठ^{५०} लग्ना^{५१} पुरा^{५२} मे^{५३} निद्रां^{५४} गत्वा^{५५} किं^{५६} मपि^{५७} रुद^{५८} ती^{५९} सत्वरं^{६०} विप्र^{६१} बुद्धा^{६२} सां^{६३} तं^{६४} ही^{६५} सं^{६६} कं^{६७}
 थितं^{६८} मस^{६९} रुतं^{७०} दृष्टं^{७१} त्वया^{७२} मे^{७३} दृष्टः^{७४} स्वप्ने^{७५} किं^{७६} तवरं^{७७} मय^{७८} न^{७९} काम^{८०} पित्वं^{८१} मये^{८२} ति^{८३} ॥ १२० ॥
 एत^{८४} स्मा^{८५} मां^{८६} कुशलि^{८७} न^{८८} मे^{८९} भिज्ञा^{९०} न^{९१} दाना^{९२} हि^{९३} दित्वा^{९४} मा^{९५} कौली^{९६} ना^{९७} द^{९८} मित^{९९} न^{१००} यने^{१०१}
 प^{१०२} विश्वा^{१०३} सनी^{१०४} भूः^{१०५} स्नेहा^{१०६} ना^{१०७} रुः^{१०८} किं^{१०९} मपि^{११०} विरह^{१११} हे^{११२} धं^{११३} सिन^{११४} स्ते^{११५} ह्य^{११६} भोगा^{११७} दिष्टे^{११८} व^{११९} सु^{१२०} मु^{१२१}
 प^{१२२} चित^{१२३} रसाः^{१२४} प्रम^{१२५} राशी^{१२६} भवं^{१२७} ति^{१२८} ॥ १२१ ॥ प्रा^{१२९} स्वा^{१३०} स्ये^{१३१} व^{१३२} प्रथ^{१३३} म^{१३४} विरह^{१३५} आ^{१३६} दु^{१३७} प्रशो^{१३८} कां^{१३९} सखी^{१४०}

येषां ते भोगाः ॥ निरं
 तराः ॥ प्राश्वास्य = यो
 षयित्वा = एवं प्रोक्तं =
 उग्रः शोको यस्यः सा
 तां ॥ ८ ॥

ऽतर्ही संघथा स्यात्तथा ॥

धनपतेपुरी अलकातां
॥८॥

मेघदूतकाव्यं०

१७

॥ त्रीणि नयनानि यस्य स त्रिनयनः तस्य वृषः तेन गत्वा तानि कूटानि यस्य स तस्मात् ॥ १॥ निवृत्तः पञ्चाच्चलितः ॥
अभिज्ञानेन सह यत्मान इति साभिज्ञानं । साभिज्ञानं प्रहितं प्रेरितं कुशलं येषु तानि तैः ॥ २॥ तस्माच्चोसि
तद्वच्चोसितैः ॥ २॥ कुंदस्य प्रसवानि कुं० तद्वत् शिथिलं अल्पजीव ॥ हे मेघ = अल्पजीव तमित्यर्थः ॥ २॥ बंधो
तां ॥ शैलादां शुत्रिनयनवृष्टोत्खातकूटानि वृत्तः ॥ साभिज्ञानप्रहितकुशलैस्ते
द्वयोभिर्ममापि प्रातः ॥ कुंदप्रसवशिथिलं जीवितं धारयेथाः ॥ २२ ॥ कच्चित्सौ
म्यमवसितमिदं बंधुकृत्यं त्वय्यामे ॥ प्रत्यादेशो नैव नु नवतो धीरतां कल्पयामि ॥
निःशेषोऽपि प्रदिशसि जलं योचितं श्वातकेभ्यः ॥ प्रत्युक्तं हि प्रणयिषु सतामीप्सि
तार्थं क्रियेवौ ॥ २३ ॥ एतत्कृत्वा प्रियं मनुचितप्रार्थनावर्मनो मे ॥ सोहाद्दोहा वि
धुरइति वामे मय्यनुकोशकोशबुद्ध्या ॥ इष्टान् देशान् विचरं जलदप्रावृषा संभृतं श्री
मोर्भूदेवं देवैरामपि चेत विचकता विप्रयोगः ॥ २४ ॥ इत्याख्याते सुरपति सर्वांशे
लकुल्यां पुरीषु ॥ स्थित्वा स्थित्वा धनपतिपुरीं वासरैः कैश्चिदपि ॥ मत्वा गारं

कृत्यं वं = ३॥ प्रत्यादेशो
तपश्चाहमनर्त्तानिर्ग-
तः शोयस्य तसः ॥ प्र-
तिदत्तं ॥ ३॥ न क्लिष्टमा-
षणं वाच्यमादेशो वच-
नं वच इति शशरीवे ॥ ३॥
न प्रत्यादेशात् करिष्या-
मीति वचनात् ॥ ३॥
अनुचितं प्रार्थनावर्त्त-
यस्य सतस्य = ५॥ सुह-
दभावः सोहादं तस्मा-
त् = ५॥ अनुकोशस्य बु-
द्धिः अनु० तथा ६॥ को-
दशस्त्वं । संभृता संभृतं
श्रीर्यस्य सा ६॥ इति क-
थिते सति = ७॥ सुरपतेः
सर्वा ॥ ७॥ शैला
अनद्यश्च पुर्व्यश्च शै-
लकुल्यपुर्व्यस्तासु ॥ ८॥

॥ कनकैरुचितः कनकरुचितः ॥ १॥ मेघस्य = समीपे ॥ २॥ कितैः तलं कितितलं तस्मिन् गतानां ॥ ३॥
 रामगिरेः ॥ ४॥ निगदितश्चासौ पंथाः च निगदितं पंथाः तेन ॥ ५॥ गलितविभ्रवो यस्य यस्माद्गलित
 विभ्रवस्तं = २॥ दृष्टानि च यानि चिह्नानि तैः ॥ ३॥ प्रणयेन मधुरं प्रणयमधरं यथा स्यात्तथा ॥ ३॥ काम
 कनकरुचितं लङ्कणैः पूर्वमुक्तैस्वस्योत्सर्गैः कितितलगतां तां च दीनां ददर्श
 ॥ १२५ ॥ तस्माद्देर्निगदितपथाशीघ्रमेत्यालकायां यद्वागारंगलितविभ्रवं दृ
 ष्यन्ति विदित्वा यत्संदिष्टं प्रणयमधुरं गुह्यकेन प्रयत्ना तैर्देहिन्याः सकल
 मवदत्कामरूपोपयोदः ॥ १२६ ॥ तं संदेशं जलधरवरो दिव्यवाचा च चक्षे ॥
 प्राणांस्तस्यां जनहितरतोरहितुं यद्वधा प्राप्योदतं प्रमुतिमनाः सापि
 तैस्त्योस्वमर्तुः केषां न स्यादनिमतफला प्रार्थना ह्युत्तमेषु ॥ १२७ ॥ अत्रावा
 तं जलदकथितां तां धनेशोऽपि सच्यः ॥ १२८ ॥ शोपस्यांतं करुणहृदयः संविधाय
 स्तकोपः संयोज्ये तौ विगलितशुचौ दंपती हृष्टचितौ ॥ १२९ ॥ भोगानिष्टान्नविर

एवरूपो यस्य स ॥ ४॥
 जलधराणां मध्ये वरः
 उंदिव्याचासौ वाक्च
 दिव्यावाक् तथा ॥ ४॥
 जनस्य हितः जनहितः
 तस्मिन् रत्नजः प्रमुदि
 तं मनो यस्य सा = ५॥
 अभिमतं फलं स्यं यस्या
 सा अभिमतफला ॥ ६॥
 जलदेन कथिता = करु
 णा हृदयस्य स ॥ ७॥ प्रस
 तंगतः कोपो यस्य स =
 ८॥ मेलयित्वा = विग
 लितशुचः शोको ययो
 स्तौ ॥ ८॥ जाया च पतिश्च
 दंपती ॥ ८॥ हृष्टचितं य
 यो स्तौ ८॥ निरंतरं सुखं
 यथा स्यात्तथा ॥ ८॥

॥ सुष्टु चतुश्चरितं च सुचरितं ॥ १॥ कामस्य क्रीडा का० तथा ॥ विरहित एवं भूतजनः तस्मिन् दुःखेन यु-
क्तं दुःखं तस्मिन् = अस्मिन् ग्रंथे ॥ इति पूर्वोक्त प्रकारेण = निपुणस्य भावः निपुणता ॥ २॥ बुद्धेः भावः
बुद्धिभावः ॥ ३॥ चरणयो युगलं चरणयुगलं ॥ १२२॥

कौम० ॥ २॥ दुःख २॥

मेघदूतकाव्यं०

२०

तसुखं भोजयामास शैश्वरं ॥ १२८ ॥ इत्थं भूतं सुचरितं मिदं मेघदूतं वनाम्ना ॥

कामक्रीडा विरहतजने विप्रयुक्ते विनोदः ॥ मेघश्चास्मिन्निति निपुणता बु-
द्धिभावः कैवीनां नैतार्यायाश्चरणयुगलं कौलिदासश्चकार ॥ १२९ ॥

॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ॥ इति श्रीकविकुलचक्रवर्ति श्रेष्ठ श्रीप्रकविका-
लिदासकृतौ मेघदूताभिधानं महाकाव्यं समाप्तं ॥ श्रीः ॥ ० प्रथमं ख्या ॥

॥ १२६ ॥ अरुण ॥ ३२ ॥ श्रीसंवत् १८३७ ॥ शाके ॥ १२०१ ॥ श्रीप्रवर्तमाने ज्येष्ठ
मासे शुक्लपक्षे तिथौ त्रयोदश्यां ॥ गुरुवासरे ॥ नदयाद्गतघटी २ ॥ समये लि-
पित्तम् ॥ स्वादौ सामध्ये लीरमा वसानेन स्वपठनार्थम् ॥ ६६ ॥ उन्नमोन्नमः ॥ २०

कालिदास

मेघ

दूत

रुत

50320

कामं

श्रीराजाप्रभौनपेचंद्रेयकेरुत्रियशक्तयोरिति विष्णुः ॥३॥ करकस्तु करके

स्त्रीणां स्पर्शप्रियंगुर्विकशति वकुलः सीधगंडूषसेकात्पादाघाताद
शोकस्तिलककुरवौ नीरुणा लिंगनाभ्यां ॥ मंदारो नर्मवाक्यान्मदुमधु
हसनाच्चंपकोवक्रवाक्याधूतो गीतान्नमेरुर्विकसति च पुरो नर्तनात्कल्लि
कारः ॥१॥ ८६॥

स्पादाक्रोशे च कमंडलौ पक्षिने देकरे चास्तिकरका तु घनोपल इति विष्णुः ॥५॥
पुष्पाद्यत्पादकंद्रमंदो हृदं स्पात्तु कृता क्रियेति शार्ङ्गवे ॥ ८६ ॥ रामायन

कालिदास

मेघ

दूतकामं

रुत

२१

